

RENEWABLE POWER TO THE PEOPLE?

DE INVLOED VAN ECOLOGISCH GEZINDE NGOS OP DE
HERZIENING VAN DE RICHTLIJN HERNIEUWBARE ENERGIE

Wetenschappelijke verhandeling
Aantal woorden: 19.302

Ellen De Wit

Stamnummer: 01708343

Promotor: Prof. dr. Sarah Delputte

Copromotor: Prof. dr. Petra Debusscher

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de richting EU-Studies

Academiejaar: 2021-2022

Dankwoord

Het schrijven van een thesis is een werk van lange adem. Alhoewel de masterproef een individueel werk is, is het schrijven ervan een proces dat je niet alleen doorloopt. Daarom zijn er enkele mensen die ik eerst graag zou bedanken.

Ten eerste wil ik mijn promotor, Professor Dr. Sarah Delputte bedanken voor haar begeleiding en geduld, niet alleen bij de thesis, maar ook voor de onderzoekspaper in mijn derde bachelor. Ook Professor Dr. Petra Debusscher wil ik bedanken, bij wie ik in oktober & november dit jaar terecht kon met mijn vragen. Verder dank ik ook Professor Dr. De Ville voor de inzichten en literatuur rond de methode van process tracing. Ten slotte ben ik ook de drie dames van de NGOs Bellona Europa, CAN Europe en ECOS zeer dankbaar voor de tijd die zij vrij gemaakt hebben om hun inzichten in het kader van deze masterproef met mij te delen.

Ook mijn ouders wil ik graag bedanken, voor de kansen en onvoorwaardelijke steun. Ten slotte wil ik ook mijn vrienden bedanken voor hun morele steun. Specifiek Julie en Rosemarie, mijn kotgenoten, en Lisa, met wie ik heel wat uren in de bib gespendeerd heb.

Abstract

Dit onderzoek valt te situeren op het kruispunt tussen de literatuur over het Europees intern klimaat- en energiebeleid en het maatschappelijk middenveld in de EU. De twee vinden elkaar in de assumptie - die zowel in de literatuur als de praktijk leeft - dat inspraak van niet-statelijke actoren klimaatbeleid doeltreffender zou maken. Deze assumptie wordt vertaald naar een hypothese en getheoretiseerd naar een testbaar causaal mechanisme. Aan de hand van de theory testing process-tracing-methode wordt dat mechanisme vervolgens getest in één bepaalde case-study. De case die voor dit onderzoek geselecteerd werd, is het eerste stadium in de herziening van de Richtlijn Hernieuwbare Energie (2018/2001). Dit onderzoek zoekt een antwoord op de onderzoeksvraag hoe ecologisch gezinde NGOs de doeltreffendheid van het *voorstel voor een wijzigingsrichtlijn* in de herziening van de Richtlijn Hernieuwbare Energie beïnvloeden. De resultaten wijzen uit dat deze NGOs dit, naast de deelname aan het geïnstitutionaliseerd participatieproces, vooral doen door hun expertise rond specifieke thema's aan te bieden aan de beleidsmakers van de Europese Commissie. Ook samenwerking met andere actoren betrokken in het beleidsvormingsproces lijkt een strategie die werkt. Uit het onderzoek kan afgeleid worden dat ecologisch gezinde NGOs het klimaatbeleid in de Richtlijn Hernieuwbare Energie doeltreffender maken door de beleidsmakers in het *voorstel voor een wijzigingsrichtlijn* op achterpoortjes te wijzen die zouden moeten gesloten worden om de klimaatdoelstellingen in de praktijk te kunnen verwezenlijken.

INHOUDSTAFEL

1. Inleiding	5
2. Literatuurstudie	6
2.1. Europees energie- & klimaatbeleid	6
2.1.1. Historische context	6
2.1.2. Doeltreffendheid	9
2.2. De Europese Unie en het maatschappelijk middenveld	11
2.2.1. De governance turn in de EU	11
2.2.2. De opkomst van het maatschappelijk middenveld	13
2.2.3. Niet-gouvernementele organisaties (NGOs)	16
2.3. Participatieve democratie: klimaat & energie	17
2.3.1. Environmental & energy governance	18
2.3.2. Energiedemocratie	19
2.3.3. Participatieve democratie	20
2.3.4. Legitimiteit	21
3. Probleemstelling	23
3.1. Samenvatting literatuur	23
3.2. Hiaat in de literatuur & de onderzoeksvraag	24
4. Onderzoekopzet	25
4.1. Theorie van de methodologie	25
4.2. Analytisch kader	27
4.2.1. Conceptualisering van het causaal mechanisme	28
4.2.2. Operationalisering van het causaal mechanisme	29
4.2.2.1. <u>Case-selectie</u>	29
4.2.2.2. <u>Data-selectie</u>	31
5. Resultaten	33
5.1. De ecologische belangen door ecologisch gezinde NGOs	34
5.1.1. Roadmap Feedback	34
5.1.2. Openbare raadpleging	36
5.1.2.1. <u>Algemene doelstellingen</u>	37
5.1.2.2. <u>Sectoren</u>	38
5.1.2.3. <u>Bio-energie</u>	40
5.1.3. Rapport van Trinomics	41
5.1.3.1. <u>Algemene doelstellingen</u>	42
5.1.3.2. <u>Sectoren</u>	43
5.1.3.3. <u>Bio-energie</u>	44
5.2. De output van de Europese Commissie	45
5.2.1. Stakeholders meetings	45
5.2.2. Voorstel voor een Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad	48
5.2.2.1. <u>Algemene doelstellingen</u>	48
5.2.2.2. <u>Sectoren</u>	49
5.2.2.3. <u>Bio-energie</u>	51
5.3. Semi-gestructureerde diepte- interviews	52
5.3.1. Vermeende invloed	52
5.3.2. Minder invloed	53
5.3.3. Expertise & verantwoordelijkheidsgevoel NGOs	55
5.3.4. Contextfactoren en alternatieve verklaringen	56
6. Conclusie	57
7. Discussie	60
8. Bibliografie	63

1. Inleiding

Wie dezer dagen een krant openslaat, merkt gauw dat de energietransitie een *hot topic* is in de Belgische binnenlandse politiek. Ondanks de complexiteit en techniciteit van het beleidsonderwerp, lijkt de publieke opinie hier een uitgesproken mening over te hebben die ver en wijd verkondigd moet worden. Waar de kranten minder over kopen, is dat energie niet alleen op nationaal, maar ook op Europees niveau momenteel onderwerp van discussie is. Tussen september 2020 en maart 2021 vroeg de Europese Commissie zelfs expliciet om de input van burgers, organisaties en belangengroepen in de discussie rond de Richtlijn Hernieuwbare Energie. Deze tijd volgend jaar treedt, als alles goed gaat, een herziene versie van deze richtlijn in werking die meer in lijn staat met de vernieuwde klimaatdoelstellingen en de European Green Deal. Momenteel buigen het Europees Parlement en de Raad van Ministers zich over het *voorstel voor een wijzigingsrichtlijn* dat de Europese Commissie in juli 2021 uitstuurde. Het is voor de vorming van dit voorstel dat inspraak van niet-statelijke actoren nodig was.

Deze masterproef tracht uit te pluizen hoe één bepaalde belangengroep, die van de ecologisch gezinde NGOs, aan de hand van het participatieproces het voorstel tot wijzigingsrichtlijn van de Europese Commissie beïnvloed heeft. Gezien 3 kwart van de broeikasgasuitstoot in de Europese Unie zou voortkomen uit de energiesector (Europese Commissie, z.d-a), zijn richtlijnen die de energietransitie voor de Unie en haar lidstaten sturen erg bepalend voor klimaatmitigatie. Het is dan ook niet voor niets dat de experts in energie Sovacool en Van de Graaf (2020, p. 199) stellen dat de klimaatverandering niet op een succesvolle manier gecounterd kan worden zonder snelle decarbonisering van onze energiesystemen. Gezien de inzet is het dan ook maatschappelijk relevant hier aan de hand van wetenschappelijk onderzoek een vinger aan de pols te houden.

Verder is het ook academisch relevant de nexus tussen energie- en klimaatbeleid en het maatschappelijk middenveld in de Europese Unie op te zoeken. Dat wordt duidelijk in de literatuurstudie. In dit onderzoek wordt een antwoord gezocht op de vraag **hoe ecologisch gezinde NGOs de doeltreffendheid van het voorstel voor een wijzigingsrichtlijn van de Europese Commissie beïnvloeden in de herziening van de Richtlijn Hernieuwbare Energie**. Een antwoord op deze vraag wordt gezocht via de politiekwetenschappelijke methode van theory testing process-tracing. Het systematisch onderzoeken van verschillende soorten bronnen aangevuld met

drie semi-gestructureerde diepte-interviews met de NGOs Bellona Europa, CAN Europe en ECOS zou ons meer inzicht moeten geven in de materie.

Deze herziening ging in augustus 2020 van start om de herziene richtlijn eind 2022 hervormd van kracht te laten gaan. Aangezien de Richtlijn Hernieuwbare Energie (2018/2001) in 2018 nog herzien werd en enkel aanpassingen worden gemaakt in kader van de European Green Deal en verhoogde 2030-doelstellingen, wordt niet over een volledige herziening van de richtlijn, maar over een *voorstel voor een wijzigingsrichtlijn* gesproken (Europese Commissie, 2021, 14 juli, p. 3).

Verder is het ook relevant aan te geven dat wanneer in dit stadium van de beleidsvorming rond de Richtlijn Hernieuwbare Energie over de Europese Commissie gesproken wordt, daarmee vooral het Directoraat-Generaal Energie bedoeld wordt.

2. Literatuurstudie

2.1. Europees energie- & klimaatbeleid

Met het zaadje dat voor de Europese Unie geplant werd in de oprichting van de *Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal*, maakte samenwerking rond energie al sinds het begin een fundamenteel onderdeel uit van het Europees project. Sindsdien is veel veranderd. In het eerste deel van de literatuurstudie wordt de historische context waarin Europees klimaat- en energiebeleid elkaar vonden, opgegraven. Ook de uitdagingen die bij dit beleid en haar doeltreffendheid komen kijken, worden belicht.

2.1.1. Historische context

Delreux en Ohler (2019) stellen Europees klimaatbeleid voor als het product van een wisselwerking tussen verschillende beleidsniveaus, politieke dynamieken en gebeurtenissen. Eén van die bepalende internationale gebeurtenissen wordt aangehaald door Tosun en Mišić (2020): de oliecrisis die plaatsvond in de jaren '70. De plotse onzekerheid en economische schok door de beperkte toevoer aan brandstof was een gedeeld probleem voor de Europese lidstaten, wat zich vertaald heeft in meer samenwerking rond energiebeleid op Europees niveau (Dinan, 2014, p. 146). Energie-efficiëntie en hernieuwbare energie kwamen zo sindsdien om economische en

veiligheidsredenen hoger op de Europese politieke agenda te staan (Wettestad, 2000, p. 31). In diezelfde jaren '70 werden milieubewegingen steeds groter en invloedrijker als gevolg van de milieurampen die sinds de jaren '50 steeds meer voorkwamen (European Environmental Agency, 2013).

Voor ambitieuze & legaal bindende internationale klimaatovereenkomsten begon het Europees project te pleiten sinds de vroege jaren '90 (Delreux & Ohler, 2019, p. 2). In juni 1990 stelde de Europese Raad de eerste emissiereductiedoelstellingen, waardoor ook Wettestad (2000) binnen het Europees project over ambitieus klimaatbeleid spreekt. De Europese staats- en regeringsleiders stelden de Europese Commissie aan hier concrete strategieën rond uit te werken. Met het vooruitzicht op de VN-klimaatop van 1992 in Rio de Janeiro, wou Commissie-Delors II de wereld imponeren met een pakket aan klimaatmaatregelen. Toch heerste binnen de Commissie heel wat onenigheid over hoe Europa de ambitieuze reductie van broeikasgassen naar intern klimaatbeleid zou moeten vertalen (Wettestad, 2000, p. 27). In die tijdsperiode was de discussie rond Europese integratie en bevoegdheidsverdeling namelijk volop gaande in een wereld vol veranderingen en mogelijkheden sinds de val van de Berlijnse Muur. Verschillende lidstaten hadden verschillende visies op Europese integratie, op economische samenwerking en al zeker op samenwerking rond klimaat (Wettestad, 2000, p. 27). Toch zag Wettestad (2000) het energie- en klimaatbeleid in de vroege jaren '90 steeds meer met elkaar verweven. Alhoewel op papier wel ambities werden overeengekomen, stond het subsidiariteitsbeginsel vaak in de weg om het ook effectief uit te voeren (Wettestad, 2000). Ook Szulecki et al. (2016, p. 549) merkten midden jaren '90 pogingen op om beleid rond hernieuwbare energie te harmoniseren, maar dat het vooral de lidstaten deze processen stokken in de wielen staken.

In de onderhandelingen die geleid hebben tot het Kyoto-protocol van 1997, onderhandelde de zich nog volop ontwikkelende Europese Unie voor het eerst als één blok (Delreux & Ohler, 2019, p. 11). Ze kon dan ook een belangrijke rol spelen en slaagde erin een bindend internationaal klimaatverdrag te tekenen voor de uitstootreductie van broeikasgassen in geïndustrialiseerde landen (Delreux & Ohler, 2019, p. 11). Delreux en Ohler (2019, p. 13) geven aan dat de onderhandelingen van het Kyoto-Protocol voornamelijk een bipolaire dynamiek kende tussen de

EU en de Verenigde Staten, in tegenstelling tot latere klimaatconferenties die meer actoren en bijgevolg meer complexe en multipolaire dynamieken kenden.

Na de uitbreidingsgolf van de Unie in 2004, waarin heel wat energie-afhankelijke Centraal- en Oost-Europese landen toetraden, werd opnieuw meer politieke aandacht besteed aan energie en energiezekerheid (Tosun & Mišić, 2020, p. 22). In 2007 stelde de Europese Raad de “2020-strategie” voor. Tegen 2020 zou binnen de Europese Unie 20% van de broeikasgassen ten opzichte van het 1990-niveau gereduceerd en 20% van de geconsumeerde energie hernieuwbaar moeten zijn (Delreux & Ohler, 2019, p. 5). Ook de verbetering van energie-efficiëntie zou met 20% moeten toenemen. De eurocrisis van 2008 domineerden echter de politieke agenda. Het redden van banken en de economie kreeg prioriteit, waardoor klimaatambities op een lager pitje kwamen te staan. Dit uitte zich op de klimaatop in Kopenhagen (Delreux & Ohler, 2019, p. 4).

Sinds het verdrag van Lissabon, dat in werking trad in 2009, kreeg de Europese Commissie meer zeggenschap over het beleidsdomein energie (Tosun & Mišić, 2020, p. 19). Halverwege de jaren ‘10 zagen Delreux en Ohler (2019) het Europees klimaatbeleid opnieuw aan momentum winnen door de aankomende klimaatop van Parijs. In 2014 sleutelde de Europese Unie aan doelstellingen voor het jaar 2030, wat zich ontvouwde in het “*2030 Climate and Energy Framework*”. In dat jaartal zouden broeikasgassen oorspronkelijk met minstens 40% gereduceerd moeten zijn, energie zou voor 27% uit hernieuwbare bronnen moeten komen en energie-efficiëntie met 27% moeten zijn toegenomen (Delreux & Ohler, 2019, p. 6). Szulecki en Claes merken bij de opstelling van het *2030 Climate and Energy Framework* een duidelijke politieke wil op om de energiesector te decarboniseren (2019, p. 1). Ook volgens Delreux & Ohler werd het Europees intern klimaatbeleid sinds 2015 gedreven door de verwezenlijking van dit kaderwerk en de verbintenissen gesloten in het Verdrag van Parijs (2019, p. 6).

Het klimaatakkoord van Parijs 2015 draagt de ambitie om onder de 2°C globale opwarming te blijven, met 1,5°C als streefdoel. De rol die middenveldorganisaties gespeeld hebben in het bekomen van deze ambitieuze langetermijnvisie valt aldus Falkner (2016, p. 1114) niet te onderschatten. Vergeleken met het Kyoto-protocol viel een stijlbreek op, omdat de

onderhandelingen in Parijs zichtbaar inclusiever waren geworden. Het waren niet langer enkel de rijkste en geïndustrialiseerde landen die rond de tafel zaten en bovendien was er ook meer ruimte vrij voor *bottom-up* inspraak (Falkner, 2016, p. 1114). Dit hybride mechanisme, waarin statelijke en niet-statelijke actoren samenwerken zou volgens Falkner (2016, p. 1120-1121) cruciaal zijn om de doelstellingen van Parijs te halen. Tørstad (2020) deelt de visie dat meer samenwerking met niet-statelijke actoren een sterkte is van het Parijsakkoord. Falkner besluit dat het Akkoord van Parijs het klimaatdebat getransformeerd heeft van een “*distributieconflict over legaal bindende doelen naar een bottom-up proces van vrijwillige mitigatiebeloften*” (2016, p. 1124). Private actoren, zowel het maatschappelijk middenveld als de markt, hebben aldus meer invloed op het globale post-2015 decarboniseringsproces (Falkner, 2016). Falkner (2016, p. 1121-1122) schrijft dat er twee controlemechanismes bestaan die de effectieve uitvoering van het akkoord zullen bepalen. Enerzijds is er de druk die staten onderling op elkaar uitvoeren, anderzijds de rol voor het maatschappelijk middenveld om aan de hand van een “*naming and shaming*”-strategie overheden aansprakelijk te houden. Hij benadrukt daarbij het belang van transparantie om dit te kunnen doen slagen (Falkner, 2016).

In december 2019 kondigde de toen kersverse Commissie-Von der Leyen de uitrol van de *European Green Deal* aan. Het doel werd gesteld om als Europese Unie tegen 2050 klimaatneutraal te zijn. Een jaar later werd in kader daarvan door de Europese staats- en regeringsleiders beslist ook de emissiereductiedoelstelling tegen 2030 op te trekken van 40 naar 55% (Simon, 2020, 11 december). Deze verhoogde doelstellingen moeten allemaal geïntegreerd worden in het bestaande Europese klimaat- en energiebeleid. Hier komen we later op terug.

2.1.2. Doeltreffendheid

Een doeltreffend klimaatbeleid zou volgens Tørstad aan drie eisen moeten voldoen: brede participatie, grote ambitie en voldoende naleving (2020). Die drie elementen worden ook wel het “*effectiveness trilemma*” genoemd, omdat ze alle drie nodig zijn voor doeltreffend beleid, maar erg moeilijk met elkaar te rijmen vallen. Prioriteit geven aan één factor draagt het inherent in zich de twee andere elementen op een manier te ondermijnen (Tørstad, 2020, p. 762). Hoe breder de participatie, hoe holler en oppervlakkiger overeenkomsten volgens critici zouden worden (Barrett,

1999 in Tørstad, 2020, p. 763). Het vinden van de juiste balans is een constante evenwichtsoefening. Om de balans tussen ambitie en participatie te vinden, zijn aldus Downs et al. (1996 in Tørstad, 2020, p. 763) strenge opvolgings- en handhavingsmechanismen nodig.

In de huidige politieke context is één van de mogelijke complicaties voor het slagen van de klimaatdoelstellingen van Parijs volgens Tørstad dan ook de opkomst van rechts populisme (2020, p. 770). Die verrechtsing zou vooral een hypotheek kunnen leggen op de doeltreffendheid in termen van de ambitie en naleving van het klimaatbeleid (2020, p. 773). Het Akkoord van Parijs legt de eindverantwoordelijkheid voor het naleven van de overeengekomen doelstellingen namelijk veeleer bij de binnenlandse politiek. Tørstad (2020, p. 773) besluit dat de doeltreffendheid van het Klimaatakkoord gesloten in 2015 afhankelijk is van de concrete opvolging door diens ondertekenaars. Het *Europees Milieuagentschap* gaf in 2017 aan dat het een transformatie van de socio-technische systemen zich aandringt, omdat het bestaande beleidskader niet voldeed om de beoogde Europese klimaatdoelen te halen (in Delreux & Ohler, 2019, p. 11).

Delreux en Ohler delen de voornaamste instrumenten van het interne Europees energie- en klimaatbeleid op in twee; het “ETS” en het “non-ETS” (2019, p. 7). Dat eerste instrument, ofwel voluit in het Nederlands het “Europees Emissiehandelssysteem” is een markt waar emissierechten tussen sectoren verhandeld kunnen worden. Energie-efficiënte industrieën hebben hier economisch voordeel aan, terwijl vervuilende industrieën hun overtollige uitstoot kunnen afkopen (Delreux & Ohler, 2019, p. 7). Uit het maatschappelijk middenveld komt kritiek op dit systeem, omdat het haar doel zou missen om op een fundamentele manier de uitstoot van broeikasgassen in de energiesector tegen te gaan (Delreux & Ohler, 2019, p. 7). De reductie van de andere helft van Europese broeikasgassen, door niet-ETS-sectoren, is de verantwoordelijkheid van de individuele lidstaten (Delreux & Ohler, 2019, p. 9). Hiervoor worden wel doelstellingen opgelegd, ondersteund door Europese wetgeving (Delreux & Ohler, 2019, p. 9).

Delreux en Ohler (2019) merken ten slotte op dat decarbonisering van de Europese energiesector niet noodzakelijk het gevolg is van Europees energie- en klimaatbeleid. Lidstaten maken zelf ook

beleidskeuzes die bedoeld of onbedoeld de uitstoot van broeikasgassen doen inkrimpen. De financiële crisis van 2008 leidde tot minder activiteit in de industrie, wat resulteert in minder uitstoot van broeikasgassen. In de EU bestaat tussen lidstaten onderling bovendien een groot verschil in (intentie tot) uitstootreductie, waardoor het overpresteren van lidstaat A het onderpresteren van lidstaat B kan uitbalanceren (Delreux & Ohler, 2019, p. 11). Ook de geopolitieke machtsdynamieken waarin klimaatconferenties plaatsvinden, zijn doorheen de laatste decennia verschoven. De wereld waarin klimaatverdragen in overeengekomen worden is constant in verandering. De ambitie in Europees intern klimaatbeleid in die steeds veranderende context hoog houden, wordt volgens Delreux en Ohler (2019, p. 13) één van haar grootste uitdagingen.

In 2014 werd het concept “Energie-Unie” steeds meer in de mond genomen, mede dankzij de toen nog Pools premier Donald Tusk die de energiezekerheid in Oost- & Centraal-Europese lidstaten hiermee probeerde veilig te stellen (Szulecki et al., 2016, p. 552). Niet veel later werd hij president van de Europese Raad en ontstonden spanningen tussen deze instelling en de ook kersverse Commissie-Juncker; die opperde voor een Energie-Unie van interdependente lidstaten met een focus op de decarbonisering van energie (Szulecki et al., 2016, p. 553).

Szulecki et al. (2016) besluiten dat de Europese Raad onder Tusk eerder de intergouvernementele en de Commissie Juncker eerder de supranationale theoretische benadering van Europees energiebeleid aanhangen. Deze tegenstelling laat heel wat ruimte voor een derde benadering in de ontwikkeling van de Energie-Unie; de *“governance-oriented approach”* die de rol van het individu en belangengroepen onderlijnt (Szulecki et al., 2016, p. 551).

2.2. De Europese Unie en het maatschappelijk middenveld

2.2.1. De governance turn in de EU

Aan het eind van de twintigste eeuw groeide ongelijkheid als gevolg van de globalisering, liberalisering en deregularisering van het economisch systeem (Murphy, 2013, p. 32-33). De sociaal-economische weerslagen hiervan brachten kritiek en een gevoel van internationale eenheid en solidariteit teweeg (Marchetti, 2014, p. 303). Na de val van het Ijzeren Gordijn kwamen

bepaalde veranderingen in een stroomversnelling terecht; natiestaten verloren aan exclusieve macht op het internationale terrein aan niet-statelijke actoren (Marchetti, 2014, p. 302). De Westerse liberale principes als mensenrechten en vrije meningsuiting sterkten deze internationale niet-statelijke actoren in hun gemeenschappelijk doel, terwijl de opkomst van het internet transnationale samenwerking in de praktijk vergemakkelijkte. In deze nieuwe maatschappelijke context bleken middenveldorganisaties vaak oplossingen te zoeken voor moeilijke kwesties, zoals onder andere milieubeleid (Marchetti, 2014, p. 303). Aldus Murphy (2013, p. 30-31) is dit geen nieuw verschijnsel. Niet-gouvernementele organisaties en sociale bewegingen speelden immers zelfs in vooroorlogse tijden al een belangrijke rol in het aanpakken van internationale sociale en milieugerelateerde problemen.

Na de ideologische machtsstrijd van de Koude Oorlog werd *“governance”* een steeds interessanter onderzoeksonderwerp binnen de internationale betrekkingen (Kohler-Koch & Rittberger, 2006, p. 29). Aldus de onderzoekers is het concept, ondanks het veelvuldig gebruik van de term in sociaal-wetenschappelijk onderzoek, doorheen de jaren relatief vaag en ambigu gebleven (Kohler-Koch & Rittberger, 2006). Het begrip diende oorspronkelijk als aanvulling op het begrip *“government”* (Bäckstrand, 2010, p. 9). Daarmee vergeleken, impliceert *“governance”* *“een nieuwe manier waarop de samenleving bestuurd wordt”* (Rhodes, 2003, p. 65 in Kohler-Koch, 2006, p. 31). Privatisering sluisde wat oorspronkelijk overheidstaken waren door aan niet-statelijke actoren (Marchetti, 2014, p. 303). Overheden waren zo niet langer dé, maar één van de vormgevers van beleid (Boedeltje & Cornips, 2004, p. 3). Kohler-Koch en Rittberger linken de opkomst van de term *“governance”* dan ook aan de ideologische shift van de jaren '80 naar een meer marktgeruleerde samenleving (2006, p. 31). Pierre beschreef *“governance”*-methoden als minder hiërarchische besluitvormingsprocessen, waarin niet enkel publieke maar ook private actoren een rol kunnen spelen (2000, p. 3 in Kohler-Koch, 2006, p. 28). Een *“governance-oriented approach”* in sociaal-wetenschappelijk onderzoek werd door Szulecki en collega's (2016, p. 551) voorgesteld als een theoretische benadering die de rol van individuen en belangengroepen bestudeert in overkoepelende beleidsprocessen, zoals de Europese.

Heeft men het over governance in de EU, dan spreekt men vaak over “*multi-level governance*”; waarbij interdependente statelijke- en niet-statale actoren over verschillende territoriale niveaus heen beleid vormgeven (Hooghe & Marks, 2001 in Kohler-Koch & Rittberger, 2006, p. 34). Ook wordt gesproken over “*network governance*”, waarin de overheid de overstap maakt van een louter autoritaire, verticale rol naar een meer horizontale rol van activator (Kohler-Koch & Rittberger, 2006, p. 34) en facilitator van beleidsnetwerken tussen publieke en private actoren (Bäckstrand et al., 2010, p.12). De nadruk ligt bij deze nieuwe vorm van “*network governance*” op het samen aanpakken en oplossen van een probleem eerder dan op “individualistische nutsmaximalisatie” (Eising & Kohler-Koch, 1999, p. 6 in Kohler-Koch & Rittberger, 2006, p. 35). Hierbij merkt Kohler-Koch echter op dat het gaat om een evolutie, en dat hiërarchische structuren dus nog steeds bestaan en invloed uitoefenen (Kohler-Koch & Rittberger, 2006, p. 36). Alhoewel de Europese Unie nooit als een moderne hiërarchische staat heeft gefunctioneerd en er dus altijd al een bepaalde beweegruimte bestaan heeft voor niet-statale actoren (Kohler-Koch, 2009, p. 51), zijn er aldus Kohler en Rittberger (2006, p. 36) ook binnen de Europese Unie bepaalde hiërarchische structuren aanwezig die zo op hun eigen manier ook invloed uitoefenen (Kohler-Koch & Rittberger, 2006, p. 36).

2.2.2. De opkomst van het maatschappelijk middenveld

Niet onlogisch maakte het begrip “*civil society*” net als het begrip “*governance*” opmars in Europa sinds het begin van de jaren '90. Nog een gelijkenis tussen beide begrippen, is een omschrijving als “hol” door Armstrong in 2002 (in Kohler-Koch, 2009, p. 48). Zelf benoemde Kohler-Koch de definitie van het maatschappelijk middenveld als “*a free-floating signifier with positive connotations*” (2009, p. 49). Beger vergeleek de term met de doos van Pandora; het begrip lijkt inclusief en positief, maar omvat in de realiteit evenveel implicaties als voordelen (2004, p. 3). Kadirbeyoğlu et al. (2017, p. 1717) waarschuwen dat verschillende conceptualiseringen van “*civil society*” bijgevolg ook verschillende literaturen kennen, die niet noodzakelijk aan elkaar te linken vallen. In de praktijk draagt deze onenigheid over de precieze invulling en rol van het Europese maatschappelijk middenveld bij aan haar gebrek aan slagkracht; als men überhaupt al over “*één Europees maatschappelijk middenveld*” kan spreken (Kohler-Koch, 2009, p. 55).

Ondanks groeiende institutionele macht voor het Europees Parlement door de Verdragen van Maastricht en Amsterdam, bleef een gevoel van Europees burgerschap en representatie in de publieke opinie uit (Saurugger, 2010, p. 474). Middenveldorganisaties kunnen de Europese Commissie sinds eind de jaren '90 op geïnstitutionaliseerde manier consulteren (Kohler-Koch, 2009, p. 53). Die nieuwe adviserende rol als vertegenwoordiger van de Europese burger gaf het maatschappelijk middenveld een nieuwe invulling binnen de Europese context, aldus Kohler-Koch (2009). De Commissie is zo voor een deel van haar legitimiteit afhankelijk van het raadplegen van belangengroepen (Saurugger, 2010, p. 475).

Op de Europese Conventie werd "participatieve democratie" vastgelegd als een aanvullende pijler van de representatieve democratie. Toenmalig Commissievoorzitter Prodi had er in het Europees Parlement zelfs aan toegevoegd dat dit "*a completely new form of governance*" zou betekenen (2000 in Kohler-Koch, 2009, p. 48). Het maatschappelijk middenveld zou vanaf 2004 actiever betrokken worden en de Europese Commissie zou nieuwe beleidsvormingsmethoden uitdenken (Kohler-Koch, 2009, p. 48). In 2001 publiceerde de Europese Commissie een Witboek rond *European Governance* (Saurugger, 2010, p. 475). Hierin werden consultatieprocedures opgenomen rond onder andere Europees klimaat- en milieubeleid en werd aandacht besteed aan de participatie van belanghebbers (Bäckstrand et al., 2010, p. 8). De opkomst van nieuwe manieren van "governance" en de groeiende betrekking van niet-statelijke actoren bij beleidsvorming waren ook volgens Bäckstrand en collega's een reactie op de toenmalige legitimiteitscrisis binnen Europees bestuur (2010, p. 7). Saurugger (2010, p. 482) wijst naast legitimiteit ook op een ander doel van het Witboek; de participatie van het "georganiseerd maatschappelijk middenveld" zou Europese besluitvormingsprocessen doeltreffender moeten maken. NGOs werden inderdaad steeds meer uitgenodigd door de Europese Commissie om deel te nemen aan de "Europese governance", aldus Junk (2016, p. 236). In deze dialoog bleken "*environment NGOs*" destijds al het verst ontwikkeld te zijn (Beger, 2004, p. 4). Toch zou de Conventie voor participatie volgens Beger vooral van symbolisch belang zijn gebleken (2004, p. 6).

Aan de oorsprong daarvan kan de nog steeds vage invulling van “het maatschappelijk middenveld” liggen. Kohler-Koch (2009) stelde op de Europese Conventie een belangrijke breuklijn vast tussen de linker- & rechterzijde van het politieke spectrum. De linkerzijde was geneigd het Europees maatschappelijk middenveld in te vullen als meer burgerparticipatie, waar de rechterzijde een voorkeur hadden voor meer inspraak van collectieve actoren en organisaties (Kohler-Koch, 2009, p. 49). Volgens het consensusmechanisme en uit de normatieve assumptie dat participatie door niet-statelijke actoren ongeacht haar specifieke invulling een positief verhaal was, werd weinig aandacht besteed aan deze onderhuidse en vaak onuitgesproken misconcepties; waardoor ieder het maatschappelijk middenveld door diens eigen interpretatie bekeek (Kohler-Koch, 2009, p. 49).

Binnen de governance-benadering wordt het maatschappelijk middenveld geklasseerd onder “*participatieve governance*”, waarbij belanghebbenden in publiek-private relaties gehoord worden (Kohler-Koch, 2009, p. 51). Onder Commissie-Barroso, van 2004 tot 2009, beschrijft Kohler-Koch (2019, p. 55) een shift van private partners voor Europese governance uit het maatschappelijk middenveld naar “economische belanghebbenden”, zoals aandeelhouders. Wie die “belanghebbenden” waar Kohler-Koch over spreekt precies zijn, wordt volgens haar voor een groot deel bepaald door de marktwerking (2009, p. 51). Marchetti definieerde het maatschappelijk middenveld in 2014 als “*de sfeer waarin burgers en sociale initiatieven zichzelf organiseren rond doelstellingen, kiesdistricten en thematische belangen met een publieke aard, zij het lokaal, nationaal of transnationaal*” (p. 302). Uit het merendeel van officiële EU-documenten is echter gebleken dat het maatschappelijk middenveld in de ruimste zin van het woord geïnterpreteerd wordt; als alle actoren die niet-statelijk zijn (Saurugger, 2010, p. 475).

In mei 2015 kwam de Commissie Juncker met de implementering van de “Better Regulation Agenda” over de brug (Europese Commissie, 19 mei 2015). Dit pakket aan hervormingen moet de kwaliteit van Europese regelgeving verbeteren, op “de meest effectieve en efficiënte manier”. Eén van de manieren waarop dit doel bekomen zou moeten worden, was door meer publieke consultaties te organiseren bij zowel het evalueren van bestaande regulering als bij nieuwe wetsvoorstellen (Europese Commissie, 19 mei 2015).

2.2.3. Niet-gouvernementele organisaties (NGOs)

Marchetti (2014, p. 302) onderscheidt drie soorten niet-statelijke actoren: niet-gouvernementele organisaties voor publieke belangen, op winst georiënteerde actoren en publieke intergouvernementele organisaties. Deze eerste categorie kan volgens Marchetti nog eens in twee opgedeeld worden, al naargelang de houding van de organisaties tegenover politieke instituties (2014, p. 312). Enerzijds zijn er de internationale en professionele NGOs met een reformistische benadering, anderzijds zijn er de meer radicale lokale bewegingen (Marchetti, 2014, p. 312). Europese maatschappelijk middenveldorganisaties vinden zichzelf door gebrek aan middelen vaak in tweestrijd tussen de keuze om in te zetten op meer inclusiviteit van burgers *on the ground* enerzijds en anderzijds impact te maken door professioneel te lobbyen (Kohler-Koch, 2013, p. 178). Deze afweging valt te vergelijken met de trade-off tussen input- en outputlegitimiteit zoals door Boedeltje en Cornips omschreven (2004); de eeuwige evenwichtsoefening tussen *fairness* en *competence*. Ook de Europese Commissie bevond zich in dit spanningsveld toen het Witboek "European Governance" schreef in 2001 (Saurugger, 2010, p. 482). Daar woog uiteindelijk vooral dat laatste door. Het maatschappelijk middenveld op Europees niveau werkt organisatorisch eerder als professionele lobbymachine (Kohler-Koch, 2013, p. 179). Hierdoor leeft het idee op *grassroots* niveau dat het Europees maatschappelijk middenveld in Brussel onvoldoende met de realiteit in contact staat (Kohler-Koch, 2013, p. 179). De *raison d' être* van de eerste subcategorie; internationale professionele NGOs, is volgens Anne Hoël¹ diens waarden en missie (in Kohler-Koch, 2013, p. 15). Dat is wat de organisatie op Europees niveau verbindt met haar leden en legitimeert: de gemeenschappelijke overtuiging samen te vechten voor een goed doel. Dat is de vorm van onofficiële representatie die burgers in de Europese Unie op Europees niveau een stem geeft (Kohler-Koch, 2013, p. 15).

Junk deelt de belangenbehartiging van NGOs op in twee soorten strategieën; *inside lobbying*, gericht aan beleidsmakers, en *outside lobbying*, die mikt op de publieke opinie (2016). Via die

¹ Toenmalig *Policy Officer* van Social Platform.

eerste strategie kunnen NGOs meer specifieke en complexe standpunten uitdrukken die in de publieke opinie minder populair zouden zijn (Junk, 2016, p. 251). Toch zijn de mogelijkheden om bij te dragen aan het debat zoals Kohler-Koch het benoemt “institutioneel gekanaliseerd” (2013, p. 4). Doorgaans beïnvloeden maatschappelijk middenveldorganisaties de politieke agenda niet door deel te nemen aan de besluitvorming, maar aan de hand van overleg en beraad (Kalm, Strömbom & Uhlin, 2019, p. 504). Marchetti (2014, p. 313) concludeert dat maatschappelijk middenveldorganisaties de afgelopen decennia wel degelijk al een stempel op de wereldpolitiek hebben gedrukt; ze zetten druk op instituties en beïnvloeden de publieke opinie aanzienlijk. Sinds deze organisaties prominenter aanwezig zijn op het Europese politieke toneel zou er een hogere mate van transparantie, consultatie, efficiëntie en integriteit te bespeuren vallen (Marchetti, 2014, p. 313). Hoe dan ook besluit Junk dat wie lobbygedrag wil doorzien, de context van de kwestie waarrond gelobbyd wordt, moet begrijpen (2016, p. 251).

2.3. Participatieve democratie: klimaat & energie

Hoewel een democratische context een vruchtbare grond kan bieden voor ambitieus klimaatbeleid, biedt democratie op zichzelf daar volgens Povitkina (2018) geen automatische garantie voor. Een nadeel aan dit systeem bestaat eruit dat democratisch verkozen leiders vaak gefocust zijn op de relatief korte termijn, met de volgende verkiezingen in zicht. Economische belangen, die vaak niet rijmen met ecologische belangen, kunnen hierdoor de beleidsvorming erg beïnvloeden en klimaatambitie temperen (Povitkina, 2018, p. 412). Veel hangt af van de kwaliteit van de democratische instituties, aangezien corruptie één van de grootste doodoeners is van ambitieus en doeltreffend klimaatbeleid (Povitkina, 2018, p. 414).

Kalm et al. (2019, p. 505) onderscheiden twee soorten democratie; “*electoral democracy*” en “*counter democracy*”. Die laatste vorm wordt gedefinieerd als een democratie van indirecte machten verspreid over de samenleving (Kalm et al., 2019, p. 505). De ene vorm is niet ondergeschikt aan de andere, noch ondermijnt de ene vorm de andere. Integendeel; aldus Kalm et al. (2019, p. 506) ondersteunen beide vormen van democratie elkaar om de democratische waarden in een samenleving op te houden. Men moet het onderscheid maken tussen democratie

in een natiestaat en democratische waarden in *global governance*, waar geen overkoepelende wereldmacht bestaat die de eindverantwoordelijkheid draagt (Kalm et al, 2019, p. 507). De afwezigheid van een overkoepelende macht betekent namelijk niet dat alles ongereguleerde chaos is (Kalm et al, 2019, p. 507). Net als democratische instellingen dragen maatschappelijk middenveldorganisaties een democratische verantwoordelijkheid in een context van *global governance* (Kalm et al, 2019, p. 518). Alhoewel rekening houden met deze meningen niet afdwingbaar is, vormt dit een “soft” verantwoordelijkheidsgevoel (Kohler-Koch, 2013, p. 184). Kohler-Koch (2009, p. 56) concludeerde haar artikel over de rol van het maatschappelijk middenveld in de EU met de bezorgdheid dat de verschillende en soms contradictorische invullingen van het maatschappelijk middenveld in Europa de democratie er moeilijk ten goede kan komen. Ook Marchetti (2014, p. 305) besloot dat de uitdagingen om middenveldactoren in bestuursmechanismen te betrekken oneindig zijn. Toch besluiten Kalm en collega’s dan weer dat de democratische verantwoordelijkheid die voortvloeit uit het betrekken van het maatschappelijk middenveld een meerwaarde kan betekenen die de werking van *global governance* kan legitimeren (2019, p. 519). Kohler-Koch (2013, p. 174 & 175) meent dat meer overleg en beraad met het maatschappelijk middenveld kan leiden tot sterkere impact of output, en bijgevolg betere beleidsvorming.

2.3.1. Environmental & energy governance

In de literatuur rond “*environmental and sustainability governance*” worden “new modes of governance” gezien als meer deliberatieve bestuursvormen gebaseerd op samenwerking (Van Zeijl-Rozema et al., 2008 in Bäckstrand, 2010, p. 12). “*Environmental governance*” wordt met minder hiërarchische en meer softere bestuursvormen geassocieerd (Bäckstrand et al., 2010, p. 3). Die poging om besluitvorming inclusiever, transparanter en doeltreffender te maken, gaat aldus Bäckstrand en collega’s onafscheidelijk gepaard met een normatieve agenda (2010, p. 3).

In hun boek “*Global Energy Politics*” besteden professor Sovacool en Van de Graaf (2020) een hoofdstuk aan “*global energy governance*”. Die term wordt hier gedefinieerd als “*het proces waarin regels voorbij het statelijke niveau afgesproken en afgedwongen worden om*

energiegerelateerde collectieve actieproblemen te proberen oplossen” (Sovacool & Van de Graaf, 2020, p. 196). Door de globalisering van energiemarkten hebben staten steeds aan controle over hun energiebeleid verloren. Toch blijft energie een gevoelig beleidsdomein waarin staten het bijna vertikken macht af te staan. Deze tegenstrijdigheid wordt door McGowan ook de “*paradox van soevereiniteit*” genoemd (in Van de Graaf & Sovacool, 2020, p. 196). Toch zou uit historisch onderzoek naar Europese energiesystemen al meermaals gebleken zijn dat transnationale samenwerking al langer zou bestaan dan energiebeleid op nationaal niveau (Legendijk, 2008; Schot & Legendijk, 2008 in Szulecki & Claes, 2019, p. 2).

De taak van *global energy governance* is volgens Van de Graaf en Sovacool dan ook om energiemarkten opnieuw uit te vinden om de transnationale bijwerkingen als energiearmoede, schaarste aan grondstoffen en klimaatverandering te minimaliseren (2020, p. 197). Sovacool en Van de Graaf zien twee betekenissen voor het begrip; enerzijds “het normatieve doel van decarbonisering en energietransformatie”, anderzijds meer concreet “de bestaande voorbeelden van gedecentraliseerde bottom-up energie-initiatieven door burgers” (2020, p. 124). Inmiddels opereren energiemarkten in “polycentrische systemen” waarin verschillende overheden de koers bepalen (Sovacool & Van de Graaf, 2020, p. 223). Energieproblematieken die zich vandaag stellen kunnen niet langer enkel binnen de staatsgrenzen aangepakt worden, aldus de auteurs. De rol die niet-statelijke actoren hierin spelen mag bovendien ook niet onderschat worden. Coördinatie zal aldus Sovacool en Van de Graaf een sleutelrol spelen voor de toekomst van *global energy governance* (2020, p. 223).

2.3.2. Energiedemocratie

In de jaren '10 van de éénnentwintigste eeuw gingen steeds meer onderzoekers op zoek naar de connectie tussen “energie” en “democratie” (Szulecki & Overland, 2020). Het groeiend belang van *energy governance* ligt volgens hen mee aan de oorsprong van het begrip “energiedemocratie”. Szulecki en Overland (2020) verwijzen naar eigen eerdere comparatieve onderzoeken uit 2018 die aantoonde dat meer participatie in eerlijkere, maar ook “betere” governance zou resulteren. In 2019 noemden Szulecki en Claes participatie in Europese *energy governance* moeilijk en padafhankelijk (Szulecki & Claes, 2019, p. 2). De onderzoekers concluderen dat energiedemocratie

meer dialoog en wederzijds begrip tracht te weeg te brengen rond energiebeleid (2020, p. 10). Aangezien literatuur over energiedemocratie in de sociale wetenschappen vooral pas sinds 2017 werd gepubliceerd, maken Szulecki & Overland (2020) de kanttekening dat deze literatuur nog relatief weinig kritisch benaderd werd. Voor verder onderzoek wordt het in kaart brengen van machtsverhoudingen voorgesteld, en het dieper ingaan op wie al dan niet bijdraagt aan decarbonisering in een energiedemocratische context. Ook zou meer empirisch onderzoek naar de impact die opkomende gedemocratiseerde governancenetwerken hebben op energiebeleid nodig zijn (Szulecki & Overland, 2020, p. 10). Aldus Szulecki zou meer verantwoordelijkheid door democratisering tot meer efficiëntie leiden (2017, p. 31). Besluitvorming zou breder gedragen worden en dichter bij de meest optimale optie liggen voor alle belanghebbenden (Szulecki, 2017, p. 31).

2.3.3. Participatieve democratie

Saurugger begrijpt participatieve democratie in haar onderzoek als een tweeledig concept; het is zowel een constitutionele norm als een beleidspraktijk (2010, p. 472). De Europese Unie was een nieuwe politieke ruimte, zwevend tussen nationale en supranationale autoriteiten (Saurugger, 2010, p. 475). De Europese Commissie had belangengroepen nodig om het gat tussen Europese burger en beleidsvormer te dichten en tevens haar eigen rol in die nieuwe politieke ruimte te legitimeren. Aan de hand van consultaties in beleidsvormingsprocessen trachtte de instelling zo de inputlegitimititeit te verwezenlijken (Saurugger, 2010, p. 475).

Oorspronkelijk was het opzet van participatieve democratie, toen het opkwam in de jaren '60, radicaal van aard (Bherer, Dufour & Montambeault, 2016, p. 226). Het moest de kloof tussen burger en overheid dichten en de machtsbalans herstellen. Polletta (2015, in Bherer et al., 2016, p. 227) heeft de focus zien verschuiven naar inputlegitimititeit door burgerparticipatie, zonder enige controle of die inspraak ook effectief geïmplementeerd wordt. Nu bestaan veel verschillende types participatieve democratie naast en door elkaar. Deze types kunnen verschillen alnaargelang de context en reden waarom burgers in beleidsvorming betrokken worden (Bherer et al., 2016, p. 226). Die redenen verschillen van het legitimeren van instituties en de democratie via participatie, tot het effectiever maken van beleidsvorming door te conculteren bij de burger (Bherer et al., 2016, p. 228).

In 2020 schreef Phil Parvin een kritisch artikel over participatieve democratie, waarin hij sprak over de “*participatory paradox*”. Hij haalt aan dat politieke wetenschappers in de afgelopen jaren het idee van participatieve democratie als vervanging van de falende representatieve democratie steeds meer zijn gaan steunen (Parvin, 2020, p. 264). Pateman haalde in 1975 al aan dat een participatieve cultuur een vereiste is om participatieve democratie te kunnen doen werken (p. 43 in Parvin, 2020, p. 268). Daarvoor moeten we volgens haar af van het kijken naar burgers als louter consumenten (Pateman, 2012, p. 15 in Parvin, 2020, p. 268). Parvin haalt verschillende studies aan die al hebben aangetoond dat grotere ongelijkheid tot minder politiek geëngageerde burgers leidt, en dat zich vooral manifesteert bij die burgers onderaan de sociale ladder (2020, p. 268). Zelfs in de groeiende invloed van onder andere NGOs zijn patronen van ongelijke participatie verankerd (Parvin, 2020, p. 269). Door de verminderde actieve participatie van hun leden, werden dit soort organisaties steeds meer genoodzaakt te functioneren als lobby-organisaties die expertise toevoegen aan het beleidsdebat om relevant te blijven en alsnog beleid te beïnvloeden (Parvin, 2020, p. 269). Daaruit volgt dat geprofessionaliseerde lobby-organisaties meer elitair worden en de kloof met de burger en het maatschappelijk middenveld blijft groeien (Parvin, 2020, p. 270). Participatieve democraten als Barber (1984) en Pateman (1975) zijn het erover eens dat een gelijkere samenleving nodig is vooraleer een participatieve samenleving bekomen kan worden (in Parvin, 2020, p. 274). De ongelijkheid in liberale democratieën heeft ertoe geleid dat macht geconcentreerd zit bij socio-economische elites; iets wat aldus Parvin (2020, p. 276) niet kan aangepakt worden zonder fundamentele verandering in onze democratie, politiek en economie.

2.3.4. Legitimiteit

In het Europees polycentrisch governance-systeem creëren samenwerking en overleg volgens Cohen en Sabel een aanzienlijk probleemoplossend vermogen (1997, in Kohler-Koch & Rittberger, 2006, p. 40). Vorig jaar nog concludeerden Szulecki en Overland (2020) in hun studie naar energiedemocratie echter dat men er niet automatisch van mag uitgaan dat meer inspraak resulteert in snellere decarbonisering van de energiesector. Zij pleiten er dan ook voor een weloverwogen balans op te maken, gebaseerd op wetenschappelijke bewijs.

In 2004 maakten Boedeltje en Cornips zo'n afweging tussen de input- en outputlegitimiteit binnen *interactive governance*. Deze distinctie tussen beide vormen van legitimiteit werd voor het eerst gemaakt door Scharpf, in 1999 (in Boedeltje & Cornips, 2004, p. 2). Inputlegitimiteit wordt bepaald volgens de mate waarin "de wil van het volk" geïntegreerd wordt in beleidsbeslissingen (Boedeltje & Cornips, 2004, p. 5). Die wordt opgemeten aan de hand van het criteria "*fairness*".

Outputlegitimiteit gaat over de mate waarin beleid doeltreffend is in haar uitkomsten, gestaafd volgens het criterium *competence* (Boedeltje & Cornips, 2004, p. 6). Die doeltreffendheid omvat zowel een objectief als een subjectief element. Het eerste omvat de mate waarin het beleid slaagt sociale problemen op te lossen, het laatste de mate waarin burgers tevreden zijn met het beleid en de oplossingen als doeltreffend percipiëren (Boedeltje & Cornips, 2004, p. 6).

Input- en outputlegitimiteit zijn aan elkaar gelinkt; want hoe meer rekening wordt gehouden met de problemen die burgers wakker houden, hoe doeltreffender die kunnen opgelost worden en hoe meer die burger hoogstwaarschijnlijk tevreden zal zijn (Boedeltje & Cornips, 2004, p. 7). Alhoewel ze elkaar aanvullen en interactief bestuur volgens Scharpf (1999 in Boedeltje & Cornips, 2004, p. 4) beide vormen van legitimiteit zou verbeteren, is een trade-off tussen beiden onvermijdelijk. In zo'n trade-off wint outputlegitimiteit dan ook de overhand (Boedeltje & Cornips, 2004). Voor goede besluitvorming zou "*competence*" of competentie nodig zijn; wat volgens Boedeltje & Cornips de participatie van een selecte groep van vaardige actoren vereist (2004, p. 17).

Ten derde bestaat er ook iets als "throughput-legitimiteit". Throughput-processen worden door Schmidt (2013, p. 4 in Proedrou, 2021, p. 3) voorgesteld als interacties tussen de Europese burger en Europese instellingen op een transnationaal niveau. De throughput-legitimiteit binnen het Europees kader van consultaties en beraadslaging valt volgens Proedrou te betwijfelen (2021, p. 7). Democratische participatie zou hier in een keurslijf geperst worden waar burgers eerder als consumenten en passieve actoren bekeken worden dan als burgers (p. 9). Ondanks het feit dat de Europese Commissie het met maatschappelijk middenveld sinds de jaren 2000 meer is gaan betrekken in beleidsvorming, stelt Proedrou (2021, p. 6-7) vast dat input uit het maatschappelijk middenveld rond de thema's energie en klimaat minder wordt meegenomen in beleidsvorming, zeker in vergelijking met input rond andere beleidsthema's die meer in lijn liggen met de belangen van de Europese Commissie zelf.

3. Probleemstelling

3.1. Samenvatting literatuur

In het eerste deel van de literatuurstudie werd het intern Europees energie- en klimaatbeleid toegelicht. De historische en geopolitieke context waarin het tot stand kwam werd geschetst, invloedrijke factoren werden besproken. Hieruit bleek energie een multidimensioneel beleidsonderwerp te zijn, interdependent met onverwachte gebeurtenissen, internationale dynamieken, maatschappelijke ontwikkelingen en andere beleidsdomeinen. Terwijl klimaat- en energiebeleid steeds meer in elkaar overliepen, integreerde ook het Europees project steeds meer. De wisselwerking tussen supranationalisten die de Europese instellingen meer macht wilden geven en intergouvernementalisten, overtuigd dat lidstaten in internationale samenwerking nog steeds het laatste woord hadden, zorgde voor spanningen. Uit de literatuur is verder ook gebleken dat niet-statelijke actoren de kloof die hierdoor tussen het lidstatelijk en Europees niveau ontstond, gingen invullen tijdens de *governance turn* van de jaren '90.

Het tweede onderdeel van de literatuurstudie belicht de “governance-benadering”. Niet-statelijke actoren hadden zich aldus Murphy (2013, p. 31) altijd al over landsgrenzen heen ingezet voor sociale en milieugerelateerde problemen. Marchetti (2014, p. 303) kwam tot een gelijkaardig besluit; middenveldorganisaties zijn vaak pleitbezorgers gebleken voor beleidsoplossingen voor “het algemeen belang”. Kortom, uit de literatuurstudie is wetenschappelijke onderbouwing gebleken om te veronderstellen dat er een oorzakelijk verband bestaat tussen inspraak van het maatschappelijk middenveld en “doeltreffender” klimaat- en energiebeleid. Toch is verder onderzoek naar deze assumptie nodig vooraleer voorbarige conclusies getrokken worden.

Nadat ook de staat van het Europese middenveld besproken is, tracht het derde en laatste onderdeel van de literatuurstudie de twee voorgaande onderdelen aan elkaar te linken. *Environmental* en *energy governance* worden besproken, net als participatieve democratie en meer specifiek energiedemocratie. Zoals al vermeld werd in de literatuurstudie, betreft de Europese Commissie NGOs in het besluitvormingsproces onder meer omdat die verondersteld

worden bij te dragen aan het democratisch gehalte en de legitimiteit van de EU (Junk, 2016, p. 236). Aangezien een gelijke impact door elke deelnemer van de consultaties niet verzekerd kan worden, vervullen consultaties dan misschien wel hun “participatief”, maar daarom niet noodzakelijk hun “democratisch” karakter (Junk, 2016, p. 251). Hoe die participatie van NGOs precies verloopt, is bijgevolg een cruciale vraag die heel wat politieke wetenschappers bezighoudt (Junk, 2016).

Gezien de huidige maatschappelijke context waarin de klimaatcrisis een steeds prangender probleem wordt en het vertrouwen in de democratie bij de Europese burger steeds meer lijkt af te nemen, is het naast academisch ook maatschappelijk relevant om dieper in te gaan op het potentieel van participatieve democratie in de Europese Unie. Als het klopt dat participatie zowel de legitimiteit van de Unie als de effectiviteit van haar energie- en klimaatbeleid ten goede komt, kan precieze kennis hierover bijdragen aan heel wat positieve maatschappelijke ontwikkelingen.

3.2. Hiaat in de literatuur & de onderzoeksvraag

Kwantitatief onderzoek van Böhmelt & Betzold (2013, in Pickering, Bäckstrand & Schlosberg, 2020, p. 6) wees uit dat een grotere aanwezigheid van *environmental NGOs* in klimaatonderhandelingen correleert met sterkere klimaatverbintenissen. Szulecki & Overland (2020, p. 1) verwijzen naar hun eigen eerder comparatief onderzoek om aan te tonen dat publieke participatie in energiebeleid niet enkel tot meer eerlijke maar effectief betere governance leidt. Ander recent comparatief onderzoek, zoals dat van Povitkina (2018) toont dan weer aan dat meer democratie geen automatische garantie biedt op succesvolle decarbonisering. Ook Bäckstrand et al. (2010) verklaren dat meer inspraak in bestuur geen groenere beleidsuitkomsten garandeert. Wanneer inspraak wel een effect heeft op de doeltreffendheid van klimaatbeleid, en wanneer niet, moet beter onderzocht worden. Pickering et al. (2020) halen in hun conclusie dan ook de woorden van Burch et al. aan: “*er is dringend nood aan verdere theoretische ontwikkeling, empirische beoordeling en beleidsinnovatie rond de link tussen democratie en milieu*” (2019, in Pickering et al., 2020, p. 10).

De literatuur leerde ons dat er heel wat factoren het Europees klimaat- en energiebeleid mee vormgeven. Dit thesisonderzoek focust op de invloed van inspraak door ecologisch gezinde NGOs op de doeltreffendheid van de beleidsvorming door de Europese Commissie. Hiervoor wordt een case-study uitgevoerd rond de herziening van de Richtlijn Hernieuwbare Energie, die in de onderzoeksopzet verder wordt uitgewerkt. De onderzoeksvraag die hier gesteld wordt, klinkt dan ook als volgt:

Hoe beïnvloeden ecologisch gezinde NGOs de doeltreffendheid van het voorstel voor een wijzigingsrichtlijn van de Europese Commissie in de herziening van de Richtlijn Hernieuwbare Energie?

Hiermee wordt gezocht naar het causaal verband tussen de inspraak van deze ecologisch gezinde NGOs bij de Europese Commissie en de effectiviteit van de beleidsoutput die hieruit voortvloeit. Om beter te begrijpen waarom ecologisch gezinde NGOs soms veel en andere keren weinig tot geen invloed hebben op het klimaat- en energiebeleid van de Unie, wordt in deze studie één geval ontleed waar deze NGOs geparticipeerd hebben en de beleidsuitkomst op vlak van milieu en klimaat verbeterd is.

4. Onderzoeksopzet

4.1. Theorie van de methodologie

“Influence is to the study of decision-making what force is to the study of motion”, aldus March (1955, p. 432 in Dür, 2008, p. 560). Ondanks het fundamenteel belang van “invloed”, is het meten ervan in de praktijk niet altijd evident (Dür, 2008, p. 560). Eén van de meest geschikte methoden om de invloed van belangengroepen op besluitvorming te meten, is volgens Dür (2008) de onderzoeksmethode “process-tracing”. Deze methode voert een diepte-analyse uit binnen een *single-case-study* (Beach, 2018, p. 2). Een case-specifiek onderzoek zou de onderzoeker moeten toelaten contextfactoren in rekening te brengen en zo de bron van invloed nauwkeurig af te bakenen (Dür, 2008, p. 563). Ulriksen en Dadalauri (2014, p. 237) zien de focus op één specifieke case als een troef, omdat dit de kans biedt kennis over die unieke casus op micro-niveau te verdiepen. Op macro-niveau biedt process-tracing tegelijkertijd meer inzicht in de geteste theorie

omdat onderliggende causale relaties blootgelegd worden (Ulriksen & Dadalauri, 2014, p. 237). Om specifiek de complexe causale relatie tussen democratische innovaties en *environmental outcomes* te begrijpen, raden ook Pickering et al. (2020, p. 11) de onderzoeksmethode van process-tracing aan. Assumpties rond de meerwaarde van overleg en beraad zouden aldus Thompson (2008, p. 498) omgezet moeten worden in hypotheses, waarna ze verder onderzocht kunnen worden. De mate waarin dit soort participatie legitiem is, is erg contextafhankelijk en zou zo tot weinig rechtlijnige, veralgemeenbare bevindingen leiden (Thompson, 2008, p. 499). Ook Bächtiger en Hangartner (2010, p. 609) wijzen op de verschillende uitdagingen die bij het empirisch staven van idealen komen kijken. Thompson stelt dat tenzij filosofen politieke wetenschappers of politieke wetenschappers filosofen worden, er altijd frictie zal bestaan tussen de normatieve theorie en de empirie van deliberatieve vormen van democratie (2008, p. 516).

Binnen de methodologie van process-tracing bestaan verschillende aftakkingen. In dit onderzoek zal meer specifiek de methode van ***theory testing process-tracing*** gehanteerd worden. Deze variant haalt een getheoretiseerd mogelijks causaal mechanisme uit de literatuur en zoekt daar verklaringen voor binnen één bepaalde case (Beach, 2018). Zeker bij deze variant is het belangrijk een goed getheoretiseerd causaal mechanisme onder de loep te nemen (Beach, 2018). Wanneer de onderdelen van een causaal mechanisme dat onderzocht wordt onvoldoende getheoretiseerd zijn, is het moeilijk systematisch bewijs te vinden voor de onderliggende causale link van het mechanisme (Beach, 2016, p. 467).

Zoals bij elke onderzoeksmethode zijn er naast de vele mogelijkheden die process-tracing biedt ook uitdagingen waar rekening mee gehouden moet worden. Empirisch moet men bijvoorbeeld voldoende en voldoende precies materiaal kunnen verzamelen om het volledige causaal proces te omsluiten (Dür, 2008, p. 563). Wanneer de scope van het onderzoek zodanig versmald en specifiek is, halen Ulriksen en Dadalauri (2014, p. 236) aan dat het des te belangrijk is voldoende gevarieerde data te raadplegen. Daarenboven moet men opletten met veralgemening van resultaten van contextgebonden onderzoek (Dür, 2008, p. 563). Binnen het onderzoeksveld van “Environmental Politics” kreeg process-tracing vaak de kritiek te beschrijvend en te weinig verklarend van aard te

zijn (Vanhala, 2017, p. 89). Dür (2008, p. 563) geeft ten slotte de tip mee dat semi-gestructureerde interviews een diepgaande aanvulling kunnen bieden op de informatie verzameld uit documenten en vragenlijsten.

4.2. Analytisch kader

Het onderzocht causaal mechanisme wordt in deze masterproef als systeem benaderd. Dit houdt in dat het mechanisme opgedeeld wordt in entiteiten en activiteiten, en dat die entiteiten aan de hand van die activiteiten verwacht worden een bepaalde causaliteit door te geven (Beach, 2018). Op die manier kan goed gelokaliseerd worden waar eventuele knelpunten zich bevinden. Om het mechanisme als “causaal” te kunnen bestempelen, hoort elk onderdeel logisch op het vorige te volgen. Dit heet “productieve continuïteit” (Beach, 2018). Wanneer mechanisch bewijs² gevonden wordt waarvan de aanwezigheid cruciaal is om de theorie te kunnen bevestigen, wordt gesproken over theoretische zekerheid (Beach, 2016). Theoretische uniciteit betekent dat het gevonden bewijs de enige verklaring kan zijn voor het bewijs dat conform het getheoretiseerd causaal mechanisme verwacht werd gevonden te worden (Beach, 2016). Op basis van de literatuur en wat in de onderzoeksopzet besproken is, kunnen we een schematisch overzicht opstellen van dat getheoretiseerd causaal mechanisme. Deze is gebaseerd op figuur 1 van Beach (2018, p. 6).

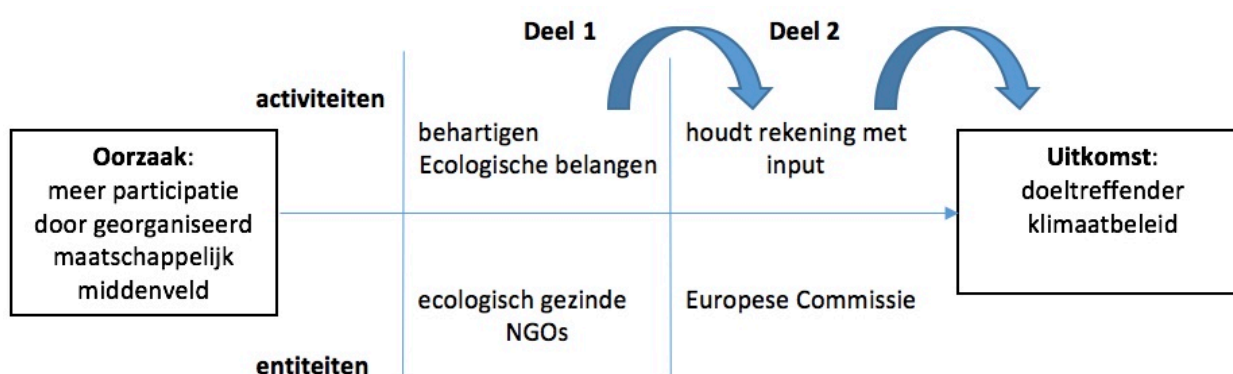

Fig. 1: getheoretiseerd causaal mechanisme, gebaseerd op Beach (2018, p. 6, fig. 1).

² elke observeerbare manifestatie van het getheoretiseerd causaal mechanisme (Beach, 2016, p. 469).

4.2.1. Conceptualisering van het causaal mechanisme

Om een causaal mechanisme te conceptualiseren, moet eerst een causaal verband blijken uit de literatuur (De Ville, 25 februari 2021, persoonlijke communicatie). Uit de literatuurstudie voor deze masterproef is gebleken dat bij heel wat academici maar ook in de politieke praktijk de assumptie leeft dat participatie van niet-statelijke actoren in Europese besluitvorming tot doeltreffender beleid zou leiden. Dit onderzoek focust op de participatie van het Europees georganiseerd maatschappelijk middenveld, waarbinnen specifiek wordt ingezoomd op transnationale, in Brussel gevestigde, ecologisch gezinde NGOs en hun invloed op Europees klimaat- en energiebeleid. Zoals door Anna Hoël werd aangehaald in de literatuurstudie, zijn de waarden en missies van internationale NGOs hun “*raison d’être*” (in Kohler-Koch, 2013, p. 187). Ecologisch gezinde NGOs bestaan bijgevolg om de ecologische belangen van milieu, biodiversiteit en klimaat te behartigen om de ecologische crisis zo veel mogelijk te beperken.

Kohler-Koch (2013) gaat door dat de afwezigheid van een grote eindverantwoordelijke in de werking van *global governance* het gevoel van gedeelde verantwoordelijkheid doorschuift naar andere actoren. NGOs voelen die verantwoordelijkheid om “goed beleid” neer te zetten ook, al is dat verantwoordelijkheidsgevoel soft en niet-afdwingbaar (Kohler-Koch, 2013, p. 184). Als we deze kennis betrekken op ecologisch gezinde NGOs, representeren deze actoren zo inofficieel de burger in het Europees beleidsvormingsproces rond ecologische thema’s. In de praktijk dienen NGOs, afhankelijk van hun manier van werken wel verantwoording af te leggen aan hun leden. Hier komen we bij het bespreken van de diepte-interviews nog op terug.

Het is echter niet omdat er geen “eindverantwoordelijke” bestaat in *global governance*, dat elke betrokken actor even veel of even weinig verantwoordelijkheid draagt in het Europees beleidsvormingsproces. De Europese Commissie werd binnen een democratische systeem aangesteld en wordt binnen dat systeem verantwoordelijk gehouden voor haar doen en laten in de vormgeving van het beleid. De mate waarin de Commissie haar positie mag behouden, wordt bepaald aan de hand van haar legitimiteit. Boedeltje en Cornips (2004) halen het criterium voor inputlegitimiteit “*fairness*” aan; ofwel de mate waarin de wil van het volk in beleidsbeslissingen wordt opgenomen. Anderzijds is er ook outputlegitimiteit, gemeten aan de hand van het criteria

“*competence*”, dat nagaat in hoeverre de beleidsuitkomsten problemen oplossen (Boedeltje & Cornips, 2004, p. 6). Om goede besluitvorming te bekomen zou vooral de output-legitimiteit doorwegen; wat aldus de wetenschappers een selecte groep van vaardige actoren vereist (Boedeltje & Cornips, 2004, p. 17). Laat Parvin (2020, p. 269) nu net aan de literatuurstudie hebben toegevoegd dat NGOs steeds meer expertise toevoegen aan het beleidsdebat om het beleid te beïnvloeden.

4.2.2. Operationalisering van het causaal mechanisme

Om een causaal mechanisme empirisch te gaan testen, moet eerst en vooral per onderdeel nagedacht worden welk empirisch materiaal het getheoretiseerd mechanisme in de onderzochte case zou kunnen bevestigen (Beach, 2016, p. 469). In het eerste deel van de analyse wordt gefocust op de input van de entiteit ecologisch gezinde NGOs. Zij worden op basis van de literatuur verwacht ecologische belangen te verdedigen. In het tweede deel van het onderzoek wordt gefocust op de activiteiten van de Europese Commissie die, zoals te lezen stond in de literatuurstudie, omwille van legitimiteitsredenen rekening zouden moeten houden met deze input bij het vormgeven van beleid. Hier verwachten we in de onderzochte data overeenkomsten aan te treffen met de input van de NGOs via hun participatie en de output van de Europese Commissie. In welk beleidsvormingsproces precies, wordt uitgelegd in het volgende onderdeel.

4.2.2.1. Case-selectie

Sinds de “*Better Regulation Package*”, ingevoerd door Commissie-Juncker in 2015, worden niet-staatelijke actoren meer betrokken bij het vormen en hervormen van Europese regelgeving. Het doel hiervan is tot beter of doeltreffender beleid te komen (Europese Commissie, 2015).

In het kader van de *European Green Deal* en de verhoogde emissiereductiedoelstellingen voor 2030 wordt de richtlijn hernieuwbare energie herbekeken (Europese Commissie, z.d.-b). Uit het voorstel tot wijzigingsrichtlijn dat in juli 2021 werd gepubliceerd door de Commissie, dat later meer in de diepte geanalyseerd wordt, blijkt inderdaad ook de intentie om de Richtlijn Hernieuwbare Energie harder te doen optreden tegen de milieu- en klimaatproblemen.

Aangezien zowel de oorzaak, zijnde meer participatie van het georganiseerd maatschappelijk middenveld, uitkomst, zijnde doeltreffender klimaatbeleid en een vermeend causaal mechanisme dat de twee met elkaar verbindt aanwezig zijn, wordt gesproken over een “positieve case” (Beach, 2018). Binnen deze hervorming probeert dit onderzoek de invloed die ecologisch gezinde NGOs gehad hebben op het nieuwe voorstel tot richtlijn van de Commissie te isoleren. Vanhala (2017, p. 97) adviseert onderzoekers in het veld van Environmental Politics die de methode van process-tracing willen toepassen de volgende vraag in het achterhoofd te houden: “als mijn hypothese klopt, wat zal dan het specifieke proces zijn dat tot de uitkomst leidt?”. Als het klopt dat meer geïstitutionaliseerde inspraak door ENGOS rond de herziening van de richtlijn tot een klimaatambitieuzere richtlijn leidt, hoe gebeurt dat dan?

In dit onderzoek worden de adviezen van drie transnationale ecologisch gezinde NGOs onder de loep genomen die geen specifieke nichefocus hebben maar eerder algemeen ecologische belangen verdedigen. Bovendien werd geselecteerd op de locatie waar deze NGOs gevestigd zijn; zijnde Brussel. De literatuurstudie leerde ons dat het Europees maatschappelijk middenveld op verschillende manieren kan ingevuld worden (Kadirbeyoğlu et al, 2017, p. 1717). Daarom is het des te belangrijk de onderzochte categorie duidelijk af te bakenen. Omwille van praktische onderzoeksredenen moesten deze NGOs ook vanaf de start aan het proces deelnemen, en kan dit onderzoek enkel volledig uitgevoerd worden op NGOs die ook nog eens instemmen op een semi-gestructureerd diepte-interview voor deze thesis. Gezien deze voorwaarden en de scope van dit onderzoek, zoomen we in op 3 ecologisch gezinde NGOs: *Environmental Citizenship Organisation for Standardisation*, *Climate Action Network Europe* & *Bellona Europa*. De drie dames die geïnterviewd werden, waren die mensen die voor hun NGO respectievelijk de survey van de publieke consultatie invulden, waarover bij de bespreking van de resultaten meer. Elke respondent ondertekende ook een informed consent, dat bij mij opgevraagd kan worden. De algemene informed consent wordt als vierde bijlage aan de masterproef toegevoegd. Aangezien hierin werd opgenomen dat de gegevens die uit de interviews voortkwamen anoniem verwerkt zouden worden, verwijs ik niet naar de naam van de respondent, maar van de NGO namens wie deze persoon mij voor dit onderzoek te woord stond.

De chronologie van het participatieproces, dat de case-study is van dit onderzoek, is terug te vinden op de website van de Europese Commissie (z.d.-b) De eerste stap in het verzamelen van input door niet-statelijke actoren, bestond er voor de Europese Commissie in een “roadmap” op te stellen. Iedereen die wou, kon tussen augustus en september 2020 een *one-pager* indienen waarin hun visie op de herziening van richtlijn hernieuwbare energie duidelijk is. Tussen 17 november 2020 en 9 februari 2021 vond de tweede ronde plaats; een publieke consultatie of openbare raadpleging, dit aan de hand van een online *survey*. Ook in deze stap kon iedere burger, beweging, organisatie en ieder bedrijf deelnemen, Europees of niet. Op 11 december 2020 en 22 maart 2021 gingen ten slotte bijeenkomsten van de belangengroepen door, die laatste online. In juli 2021 volgde uiteindelijk een voorstel tot wijzigingsrichtlijn van de Europese Commissie; een document waarin de mogelijke aanpassingen aan de Richtlijn Hernieuwbare Energie worden voorgesteld aan het Europees Parlement en de Raad van Ministers.

4.2.2.2. Data-selectie

Om een specifieke case zo nauwkeurig mogelijk te kunnen onderzoeken in zijn specifieke context, raden Ulriksen en Dadalauri (2014) aan te variëren in de data die onderzocht wordt. De laatste stap in het empirisch testen van een causaal mechanisme is overigens om het gevonden bewijs te beoordelen of het betrouwbaar is of niet (Beach, 2016). Om deze redenen komen de geselecteerde data van verschillende afzenders, aan verschillende ontvangers.

De tweede stap in het testen van het causaal mechanisme aldus Beach (2016), is het verzamelen van bewijs in de data. Wanneer bepaald bewijs meent gevonden te zijn, moet afgewogen worden in hoeverre het overeenstemt met het verwachte bewijs, aan de hand van de eerder besproken theoretische zekerheid en uniciteit.

Dit onderzoek volgt de deelname van 3 *environmental NGOs* (ENGOS) die er vanaf de *roadmap* bij waren. Hun **feedback** daar, geleverd in september 2020 en antwoorden op de **survey** van de publieke consultatie, die plaatsvond van 17 november 2020 tot 9 februari 2021, worden

geanalyseerd. **Ondersteunend onderzoek van Trinomics**³ in associatie met Artelys, E3M & Ludwig-Bölkow-Systemtechnik GmbH analyseerde al alle responsen van alle deelnemers van die consultatie, op vraag van de Europese Commissie. De resultaten die uit dit brede kwantitatieve onderzoek gebleken zijn rond environmental organisations & NGOs, bieden een kader waar de antwoorden van de drie onderzochte NGOs mee afgetoetst kunnen worden.

Ook de **powerpointpresentatie** van de laatste stakeholders meeting van 22 maart 2021 wordt geanalyseerd. Dit om een idee te krijgen hoe zo'n bijeenkomst van belangengroepen verloopt en wie platform krijgt van de Europese Commissie. Zo kan de context waarin beleidsvorming rond de hernieuwbare energierichtlijn beïnvloed wordt beter begrepen worden. Deze presentatie wordt bovendien ook door Trinomics geleid. Vervolgens wordt de output van dit participatieproces, het **voorstel tot richtlijn van de Commissie** onder de loep genomen.

De input van de drie onderzochte NGOs wordt naast de output van de DG Energie gelegd, waar we besluiten uit kunnen trekken over de overeenkomst tussen beide en bijgevolg de invloed van de ENGOs. Dit doen we door het participatieproces te betrekken op het getheoretiseerd causaal mechanisme (fig. 1), op de manier die omschreven staat in het analytisch kader (4.2.). Dür haalde aan dat semi-gestructureerde interviews binnen de methode van process-tracing een diepgaande aanvulling kunnen bieden op informatie verzameld uit documenten en vragenlijsten (2008, p. 563). De drie interviews met de NGOs Bellona Europa, CAN Europe en ECOS bieden meer inzicht op de case-study, maar kunnen vooral ook meer inzicht bieden op verklaringen van het causaal mechanisme. De interviews worden op basis van vijf criteria gecodeerd. De eerste drie: eigen vermeende invloed op de uitkomst, alternatieve verklaringen voor het doeltreffender klimaatbeleid en uitdagingen voor ecologisch gezinde NGOs binnen het participatieproces. Data hierrond draagt bij aan de inschatting van de theoretische zekerheid en uniciteit van het causaal mechanisme. Ten slotte wordt ook dieper ingegaan op het gevoel van verantwoordelijkheid dat bij de drie NGOs zou kunnen spelen en de beweegredenen van de Europese Commissie in het

³ Consultancy-bedrijf dat beleidsvormers op basis van grondige wetenschappelijke analyse adviseert in beleidsthema's als energie, milieu en klimaatverandering (Trinomics, z.d.). geraadpleegd op 11 november 2021 van <http://trinomics.eu/>.

kader van diens legitimiteit. Deze laatste coderingsfocuspunten kunnen een inzicht geven in mogelijke verklaringen van het getheoretiseerd causaal mechanisme in deze specifieke case.

Bij het bespreken van de resultaten, in het volgende hoofdstuk van deze masterproef, komt alle besproken data uit respectievelijk die bronnen die net werden opgesomd, behalve indien dit anders vermeld wordt.

5. Resultaten

Naar aanleiding van de European Green Deal en de daaruit voortgevloeide nieuwe klimaatdoelstellingen van 55% broeikasgasreductie tegen 2030, wordt zoals al eerder vermeld werd in deze thesis de richtlijn voor hernieuwbare energie momenteel herzien en aangepast. De richtlijn zou aangepast moeten worden om zoveel mogelijk aan het behalen van deze vernieuwde klimaatdoelstelling te kunnen bijdragen (Europese Commissie, z.d.-b). Het eerste stadium is daarbij, met de publicatie van het voorstel tot wijzigingsrichtlijn door de Commissie in juli 2021, afgerond. Aan deze publicatie ging een heel participatieproces vooraf, waarbij elke niet-statelijke actor, van bedrijf over middenveldorganisatie tot burger, input kon geven. De input van ecologisch gezinde NGOs in dit eerste stadium van de richtlijnsherziening wordt voor dit onderzoek onder de loep genomen. Bij het bespreken van de resultaten wordt getracht de chronologische structuur van het getheoretiseerd causaal mechanisme (fig. 1) zoveel mogelijk te volgen. Eerst wordt gezocht naar bewijs voor de verwachte manifestatie dat deze NGOs effectief klimaatbelangen behartigen. Vervolgens wordt dit bewijs beoordeeld volgens de criteria van zekerheid en uniciteit om na te gaan de gevonden observaties zouden passen binnen het participatieproces van deze specifieke case. Zo gebeurt in het tweede deel van dit hoofdstuk hetzelfde rond de manier waarop de Europese Commissie rekening houdt met de input van deze NGOs in het eerder aangehaalde voorstel tot wijzigingsrichtlijn. Nadat empirisch al dan niet geobserveerd werd wat volgens het getheoretiseerd causaal mechanisme verwacht werd te worden geobserveerd, bespreekt het derde en laatste onderdeel van dit hoofdstuk de semi-gestructureerde diepte-interviews met de drie dames die elk voor hun eigen NGO aan het participatieproces deelnamen. Hier wordt

uiteindelijk geprobeerd alle observaties aan elkaar te linken en het getheoretiseerd causaal mechanisme voor deze specifieke case te verklaren.

5.1. De ecologische belangen door ecologisch gezinde NGOs

5.1.1. Roadmap Feedback

ECOS⁴ zet in de eerste feedback (2020, 21 september) aan de Europese Commissie meteen de toon met een eis van minstens 45% hernieuwbare energie in de Europese energiemix van 2030, als vervanging van de huidige 32%. Volgens de NGO is dit de enige manier om de doelen van het Parijsakkoord te halen en tegen 2030 een daling van 65% in broeikasgassen te kunnen realiseren. In deze richtlijn zou elke vorm van steun uitsluitend naar hernieuwbare energiebronnen mogen gaan; wat betekent niet langer naar fossiele brandstoffen of kernenergie (ECOS, 2020, 21 september). Verder wordt geijverd om directe elektrificering⁵ te prioriseren in de sectoren waar het kan en waterstof op basis van hernieuwbare energie over te laten aan die sectoren waar elektrificering moeilijker of onmogelijk is. Ook voor energie-efficiëntie en het instellen van een nieuw certificatiesysteem, aangepast aan de vernieuwde richtlijn, wordt gepleit.

CAN Europe⁶ legt de lat in haar feedback op de Roadmap nog iets hoger en ijvert voor minstens 50% hernieuwbare energie tegen 2030, om in 2040 al de klimaatneutraliteit te halen. De NGO ziet dit noodzakelijk om de klimaatopwarming op 1,5°C te houden, zoals afgesproken in het Parijsakkoord. CAN Europe wil van de richtlijn een beleidskader maken waar de verdere uitrol van hernieuwbare energiebronnen in de Unie uit opgebouwd kan worden. Om een hogere ambitie te kunnen realiseren, moet de uitvoering van bestaande wetgeving volgens de NGO allereerst al sneller gebeuren. Lidstaten die achterblijven in deze implementering, zouden aan de hand van

⁴ Internationale NGO met een netwerk aan leden en experts die pleiten voor milieuvriendelijke technische standaarden, beleid en wetten (ECOS, z.d.).

⁵ Geschikt maken voor het gebruiken van elektriciteit (Van Dale, 2021).

⁶ De leidende NGO-coalitie in Europa, met meer dan 170 leden (CAN Europe, z.d.).

dwingende nationale doelstellingen gedwongen moeten worden bij te benen met de steeds ambitieuzer wordende Europese doelstellingen rond hernieuwbare energie.

Energie-infrastructuur moet efficiënter en het implementeren van hernieuwbare energiebronnen moet nog meer gestimuleerd worden. Op het vervullen van beide doelen kan sectorintegratie een impact hebben. Het principe van sectorintegratie zou aldus CAN Europe (2020, 21 september) dan ook opgenomen moeten worden in de nieuwe regelgeving van de Richtlijn Hernieuwbare Energie. Verder wordt ook hier het idee van elektrificering aangehaald. Voor sectoren die dit moeilijker kunnen, zouden niet-fossiele gassen, zoals hernieuwbare waterstof, wel toegelaten kunnen worden.

Ten slotte zouden de duurzaamheidscriteria voor bio-energie hervormd moeten worden. Het beleid in de EU moet afstappen van het uitgangspunt dat biomassa uit hout koolstofneutraal is. Bovendien moet er een limiet komen aan de hoeveelheid biomassa die op een duurzame manier voorzien kan worden (CAN Europe, 21 september 2020).

Ook de feedback van [Bellona Europa](#)⁷ is op de site van de Europese Commissie terug te vinden. De doelstelling voor het aandeel hernieuwbare energie moet ambitieuzer en moet de ambitieuzere emissiereductiedoelstelling tegen 2030 weerspiegelen (Bellona Europa, 2020, 21 september). De herziening mag onder geen beding de vooruitgang die geboekt werd bij de vorige herziening in 2018 terugschroeven. Bellona Europa merkt op dat het vastleggen van de criteria rond *low carbon fuels* van groot belang zal zijn om de emissiereducties te kunnen behalen en ijvert er bovendien voor uit koolstof gerecycleerde brandstoffen niet in de richtlijn op te nemen. De feedback werd vergezeld van nog een document waarin de argumenten aan de hand van cijfermateriaal onderbouwd werden. De NGO liet de Commissie verder ook nog weten altijd bereid te zijn hun expertise over het onderwerp met hen te delen, waar het voor de Commissie interessant zou kunnen zijn (Bellona Europa, 21 september 2020).

⁷ Onafhankelijke non-for profit organisatie die aan de hand van een brede kennis en expertise duurzame oplossingen tracht te identificeren en implementeren (Bellona, z.d.).

De verwachte empirische manifestatie dat ecologisch gezinde NGOs in dit participatieproces ecologische belangen zouden behartigen, kan via de aftoetsing met de observaties in de “roadmaps” van deze 3 NGOs bevestigd worden.

De Commissie wordt door de NGOs gevraagd de doelstelling voor het aandeel hernieuwbare energie tegen 2030 te verhogen. Over de manier waarop dat moet gebeuren lijken de NGOs echter wel al eens van mening te verschillen. Vooral ECOS en CAN Europe lijken goed overeen te komen over inzet op hernieuwbare energie, energie-efficiëntie en elektrificering. Verder wordt er ook om een robuust, geïntegreerd systeem gevraagd, met duidelijke criteria rond duurzaamheid en certificatie. Ondanks soms andere accenten en focuspunten, zijn er over de hele lijn grote gelijkenissen te vinden in de feedback van de 3 NGOs die ecologische belangen weerspiegelen. De aanwezigheid hiervan is al een niet onbelangrijke indicatie van theoretische zekerheid.

5.1.2. Openbare raadpleging

Alle data van de NGOs ECOS, CAN Europe en Bellona Europa zelf die in dit onderdeel geanalyseerd worden, komen uit het excel-bestand dat alle bijdragen van de 39.049 participanten aan deze online survey omvat. Dit bestand is te vinden op de website van de Europese Commissie (z.d.-b), onder “openbare raadpleging”. De gegeven antwoorden werden in deze spreadsheet gepubliceerd op de website van de Europese Commissie en per deelnemer vergezeld van een referentiecode op één rij naast elkaar opgelijst. Aangezien geen precieze datum van deelname terug te vinden is, wordt in de bibliografie naar de input van de NGO op deze survey verwezen aan de hand van die toegewezen referentiecode in het Excel-bestand. Zo kan de lezer deze informatie overigens makkelijker terugvinden. Alhoewel geen precieze datum van deelname gekend is, werd de survey door alle drie de NGOs ingevuld tussen 17 november 2020 en 9 februari 2021 (Europese Commissie, z.d.-b).

De corresponderende vragen werden echter niet aan de spreadsheet toegevoegd, waardoor deze uit het ondersteunend onderzoek van Trinomics, dat ook geanalyseerd wordt, moesten afgeleid worden. Niet elke deelnemer beantwoordt elke vraag, en bovendien leken niet alle antwoorden in dezelfde volgorde volgens de vraagstelling in het Excel-bestand opgenomen. De passende antwoorden aan de juiste vraag koppelen was daardoor soms een puzzel. Gelukkig bleek uit het

onderzoek van Trinomics dat *environmental organisations & NGOs* de categorie deelnemers zijn die het vaakst en uitvoerigst antwoordt op open vragen. Vooral die eigen geschreven input is zeer interessant voor dit onderzoek.

Voor de structuur van de lezer verwijst ik, daar waar het mogelijk en relevant is, naar de vraag waar het antwoord van de NGO bij hoort. Globaal bestaat de survey van de publieke consultatie uit drie categorieën; de sectie algemene vragen over de herziening (1), de sectie met technische vragen rond het integreren van energiesystemen (2) en ten slotte worden sectorspecifieke technische vragen behandeld in sectie 3.

5.1.2.1. Algemene doelstellingen

Om de doelstellingen van de *European Green Deal* te halen, zijn zowel ECOS, CAN Europe als Bellona Europa van mening dat de Richtlijn Hernieuwbare Energie een grondige hervorming nodig heeft en ambitieuzer moet worden dan ze momenteel is. Alle drie de NGOs duiden in de survey dan ook "*No, it should be higher than 40%*" aan op de meerkeuzevraag (Q1.6) of de huidige doelstelling binnen het *2030 Climate Target Plan* van 38-40% volstaat. Op de vraag (Q1.3) te rangschikken aan welke onderdelen van de huidige richtlijn vooral gesleuteld moet worden, delen ECOS en CAN Europe dezelfde top 3, waarbij de algemene doelstelling op één prijkt. Alle drie de NGOs komen verder overeen dat die doelstelling naast ambitieuzer ook afdwingbaar zou moeten gemaakt worden, zowel op Europees als nationaal niveau.

Zoals ook al uit de feedback op de Roadmap gebleken was, hechten de NGOs veel belang aan **energie-efficiëntie**. Er wordt bijvoorbeeld vaak verwezen naar het "*Energy efficiency first principle*⁸", dat ook in de Renewable Energy Directive omgenomen zou moeten worden. Vooral daar waar elektriciteit nog niet uit hernieuwbare energiebronnen komt, zou dit aldus Bellona Europa een groot verschil maken wat betreft emissiereductie. Hoe dit principe precies zou moeten geïntegreerd worden in deze richtlijn wordt bevraagd in vraag 2.2. **Elektrificering** is daar volgens alle drie de NGOs een goede manier voor. Algemeen blijft elektrificering ook vaak terugkeren in de antwoorden op de survey van de openbare raadpleging. CAN Europe licht toe dat de

⁸ Principe dat opgenomen is in de *Energy Efficiency Directive* en dat de energievraag en –aanbod bij het vormgeven van Europees energiebeleid zoveel mogelijk moet drukken (Europese Commissie, 2021, 28 september).

omschakeling naar meer elektriciteit als energiebron het opschalen van hernieuwbare energie vergemakkelijkt. Hoewel de NGOs wel streven naar een goede harmonisering binnen de Europese regelgeving, moet de Richtlijn Hernieuwbare Energie specifiek focussen op het integreren van zoveel mogelijk hernieuwbare energie in het Europese energienetwerk, daar waar andere regulering ontoereikend is om dit af te dwingen en te verwezenlijken, luidt het antwoord van ECOS op vraag 2.10.

5.1.2.2. Sectoren

Om deze algemene doelen te bereiken, moeten verschillende zaken verwezenlijkt worden in verschillende sectoren. Alle drie de NGOs erkennen dat de transitie naar 100% hernieuwbaar tegen 2050 niet in elke sector even makkelijk te behalen is. In sectoren waar de mogelijkheden al bestaan, zouden directe electrificering en de implementering van hernieuwbare energie een zeer logische stap moeten zijn, aldus ECOS (Q2.2). Enkel die sectoren die electrificering moeilijker kunnen bewerkstelligen; zoals de staal- en chemische industrie, de lucht- en vrachtscheepsvaart, kunnen overschakelen op niet-fossiele gassen, zoals waterstof geproduceerd aan de hand van hernieuwbare energie (CAN Europe, Q2.4).

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de sector waar volgens alle drie de NGOs nog het meest inspanning moet gebeuren de **elektriciteitssector** is. Deze sector is zelfs de enige die Bellona Europa vermeldt in de vraag te rangschikken welke sectoren nog extra inspanningen nodig hebben om verhoogde doelstellingen voor hernieuwbare energie tegen 2030 te bereiken (Q1.4). Voor ECOS komt de gassector op de tweede plaats, waar CAN Europe voor de verwarmings- en koelingssector gaat. Die laatste staat bij ECOS op plaats drie. Bij beide NGOs wordt deze sector opgevolgd door “district heating and cooling”, daarna opnieuw opgevolgd door de infrastructuur van gebouwen. Daarna volgen respectievelijk de dienstensector, industrie, transport en ten slotte de landbouwsector (Q1.4). Afgeleid uit het doel dat ECOS voor deze herziening stelt om de duurzaamheidsbeloftes van de Europese Commissie in deze herziening om te zetten in concrete actiepunten en daarbij te focussen op die sectoren waar electrificatie en de omslag naar hernieuwbare energie technisch al mogelijk zijn, is dit een logische keuzevolgorde.

De indicatieve doelstelling om jaarlijks met 1.3 procentpunten te groeien in het aandeel hernieuwbare energie van **de sector verwarming & koeling** staat op het prioriteitenlijstje van ECOS en CAN Europe op de derde plek. Op de vraag (Q4.2) of deze doelstelling bindend zou moeten worden, antwoorden zowel ECOS als Bellona Europa van niet. De volgende vraag (Q4.3) of deze doelstelling verhoogd zou moeten worden, antwoorden zowel ECOS als CAN Europe dat de focus van de richtlijn niet het verlagen van emissie, maar het verhogen van het aandeel hernieuwbare energiebronnen zou moeten zijn. Aangezien alle drie de NGOs voor ambitieuzere en bindende algemene doelstellingen te vinden waren, lijkt dit een tegenstrijdig antwoord. Dit werd ook opgemerkt in het onderzoek van Trinomics en wordt later in deze thesis besproken.

Naast de discussie over ambitie en afdwingbaarheid van de doelstelling, pleit CAN Europe voor meer zonne- en geothermisch energiegebruik. Ook met *waste heat* zou energie-efficiënt aan de slag gegaan moeten worden. Sectorintegratie is zo dan ook een goede manier om energie-efficiënter te opereren (CAN Europe, Q2.10). Het helpt een economie bovendien te elektrificeren, wat, zoals al werd vermeld, vervolgens de transitie naar hernieuwbaar vergemakkelijkt. Het gebruik van waterstof, geproduceerd aan de hand van hernieuwbare energie, zou in deze sector zoveel mogelijk beperkt moeten worden. CAN Europe waarschuwt voor de schaarste van deze energiebron, wat gevolgen heeft voor de prijs en energiezekerheid van de Unie (Q4.6). Zoals al eerder vermeld, herhaalt CAN Europe ook hier dat hernieuwbare waterstof voorbehouden zou moeten worden voor waar het moeilijker is te elektrificeren; wat vooral binnen de industrie- en transportsector is.

Over **infrastructuur** zijn de NGOs kort en bondig; investeringen in infrastructuur zouden op twee zaken moeten focussen: het elektrificeren van het net en het integreren van hernieuwbare bronnen.

Op de vraag of **de industriële sector** een minimumdoelstelling rond hernieuwbare energie opgelegd zou moeten krijgen (Q7.1), duiden ECOS en CAN Europe de optie "*Yes, industry in general*" aan. Bellona Europa pleit hier om de industrie niet als sector over één kam te scheren.

Doelen mogen gesteld worden, maar enkel voor specifieke industrieën. Een algemene minimumdoelstelling zou volgens ECOS een goede incentive zijn om productieprocessen, of ze nu al geëlektrificeerd zijn of niet, te helpen overschakelen op hernieuwbaar (Q7.2). CAN Europe ziet nog veel ruimte voor verbetering inzake energie-efficiëntie in heel wat industriële productieprocessen, waardoor de vraag naar fossiele brandstoffen in ieder geval wel al zou kunnen dalen terwijl de transitie naar hernieuwbaar tracht gemaakt te worden.

Alhoewel ECOS en CAN Europe dit onderdeel van de richtlijn op de tweede plek van de prioriteitenlijst tot hervorming plaatsten als antwoord op vraag 1.3, staat de sector zelf bijna helemaal onderaan het prioriteitenlijstje en houden beide NGOs een verschillende visie na op de manier waarop de doelstelling voor de **transportsector** hervormd zou moeten worden. ECOS is net als Bellona Europa van mening dat de doelstellingen in de transportsector ambitieuzer mogen worden dan hoe het momenteel in het *Climate Target Plan* tegen 2030 staat (Q8.1). CAN Europe ziet de doelstelling voor hernieuwbare energie in deze sector echter lager liggen dan is opgenomen in het *CTP* (Q8.1). Op dit meerkeuze-antwoord voegt deze NGO toe dat het het stellen van lagere doelstellingen die sneller gehaald worden door het implementeren van kwaliteitsvolle hernieuwbare energie verkiest boven het behalen van meer ambitieuze doelstellingen aan de hand van minder duurzame en kwaliteitsvolle energiebronnen, zoals biomassa.

5.1.2.3. Bio-energie

Zowel ECOS, CAN Europe als Bellona Europa willen striktere duurzaamheidscriteria zien rond bio-energie in de herziene Richtlijn Hernieuwbare Energie (Q9.1). De NGOs pleiten voor het strikt volgen van “*the cascading use principle*”⁹ en de duurzaamheidscriteria voor bio-energie zo te hervormen dat bio-energie nooit gebruikt zou worden wanneer er andere, meer duurzame opties beschikbaar zijn. ECOS haalt het voorbeeld van hout aan, waarvan de kap en verbranding tot negatieve gevolgen leidt voor zowel het klimaat als de biodiversiteit. Om dit statement kracht bij

⁹ “Conform het cascaderingsbeginsel moet houtachtige biomassa overeenkomstig haar grootste economische en ecologische meerwaarde worden gebruikt in de volgende rangorde van prioriteiten: 1) houtproducten, 2) verlenging van de levensduur, 3) hergebruik, 4) recycling, 5) bio-energie en 6) verwijdering” (Europese Commissie, 2021, 14 juli, p. 19).

te zetten, wordt verwezen naar een rapport van het *Joint Research Center*, de onderzoeksdienst van de Europese Commissie, waaruit gebleken is dat het verbranden van *forest biomass* in 23 van de 24 onderzochte gevallen een negatieve invloed had op klimaat en biodiversiteit. Ook CAN Europe haalt aan dat er verschillende studies bestaan die aantonen dat het een groeiende vraag naar bio-energie klimaatverandering eerder in de hand werkt dan oplost. Om dit aan te pakken zouden de duurzaamheidscriteria herbekeken en hieraan aangepast moeten worden, aldus Bellona Europa). Deze richtlijn zou aldus ECOS verder ook geen economische prikkels mogen faciliteren in het verbranden van grondstoffen die in andere sectoren duurzamer gebruikt hadden kunnen worden.

Het inzetten op hernieuwbare energie, elektrificering en energie-efficiëntie lijken opnieuw van primair belang voor Bellona Europa, CAN Europe en ECOS in deze richtlijn. Het integreren van sectoren en energiesystemen lijkt voor deze NGOs een goede manier om deze drie doelen te kunnen verwezenlijken. Niet-hernieuwbare energiebronnen zouden geen plaats meer verdienen in de nieuwe regelgeving. Klimaatneutraliteit in 2050 betekent voor de NGOs dat de Europese Unie in 2050 voor 100% op hernieuwbare energie werkt. Om dit te bewerkstelligen, is volgens ECOS een aanpassing aan het "*guarantee of origin system*¹⁰" nodig (Q1.3), om consumenten en investeerders die voor hernieuwbaar willen kiezen zo duidelijk mogelijk te helpen en zo min mogelijk te misleiden. Ook op administratief vlak moeten obstakels worden weggewerkt zodat inzetten op hernieuwbaar makkelijker wordt dan ooit tevoren (CAN Europe, Q1.5).

5.1.3. Rapport van Trinomics

In het vorige onderdeel wogen we de antwoorden van de drie onderzochte transnationale, in Brussel gevestigde ecologisch gezinde NGOs op de survey tegen elkaar af. Overeenkomsten en onenigheden werden besproken om een beeld te schetsen van de belangen die deze NGOs bij de Europese Commissie verdedigen. Het onderzoek dat Trinomics voerde, in opdracht van de

¹⁰ "*The Guarantee of Origin (GO) is the main and only electricity tracking instrument in Europe that gives electricity consumers the power to actively choose sustainable power production over fossil-fuel based and hence send market signals about their demand*" (Track My Electricity, 2021).

Europese Commissie en in associatie met Artelys, E3M en Ludwig-Bölkow-Systemtechnik (2021, 17 juni), naar de antwoorden op de openbare raadpleging, kan meer context bieden over de standpunten van alle deelnemende *environmental NGOs/environmental NGOs* in het algemeen. Dit professioneel en grondig kwantitatief onderzoek schijnt een ander licht op dezelfde case-study. Door overeenkomsten en onenigheden uit bovenstaande resultaten opnieuw af te wegen met de resultaten uit het onderzoek van Trinomics, krijgen we een nog duidelijker beeld op de belangen die ecologisch gezinde NGOs in dit participatieproces behartigen. De tip van Ulriksen en Dadalauri (2014, p. 236) om bij de methode van process-tracing voldoende gevarieerde data te gebruiken wordt zo nageleefd binnen dit onderzoek.

In het onderzoek voor deze thesis wordt het onderscheid gemaakt tussen “*environmental organisations*” en “*environmental NGOs*”, omdat Marchetti (2014, p. 312) in de literatuur het onderscheid maakte tussen professionele NGOs, die meer hervormingsgezind zouden zijn, en sociale bewegingen, die een eerder radicaal karakter hebben. In het rapport dat nu geanalyseerd wordt, wordt deze distinctie niet gemaakt en worden NGOs en milieu-organisaties als één groep besproken; iets om in het achterhoofd te houden bij het analyseren van de data. Dezelfde analysestructuur wordt aangehouden als in de vorige alinea.

5.1.3.1. Algemene doelstellingen

Volgens de analyse van Trinomics - en de geassocieerde organisaties, die voor de vlotte leesbaarheid van de tekst verder niet meer vermeld zullen worden - waren alle belangengroepen en burgers voor meer ambitieuze, prescriptieve en bindende doelstellingen, zowel op Europees als nationaal niveau (p. 725). 70% van de milieu-organisaties en NGOs ziet liever een doel van meer dan 40% hernieuwbare energie in de Europese energiemix van 2030 (p. 759) en 87% van de milieu-organisaties en NGOs pleit voor bindende doelstellingen op zowel nationaal als Europees niveau (p. 762). De meest belangrijke aanpassing die in deze herziening van de *Renewable Energy Directive* zou moeten gebeuren voor NGOs en milieu-organisaties, is de huidige algemene doelstelling van 32% hernieuwbare energie (p. 752).

5.1.3.2. Sectoren

Uit Annex I van het rapport is gebleken dat *environmental organisations & NGOs* vinden dat de herziene richtlijn zich vooral moet richten op die sectoren die momenteel achterophinken (p. 725). Op de vraag (Q1.4) welke sectoren extra inspanningen zouden moeten leveren om hun aandeel aan hernieuwbare energiebronnen tegen 2030 te kunnen leveren, zetten de *environmental organisations & NGOs* de verwarmings- en koelingssector op de eerste plaats, gevolgd door elektriciteit, transport, *district heating & cooling*, gebouwen en industrie, gevolgd door de dienstensector, landbouw en ten slotte de gassector (p. 756).

Voor de sector **verwarming en koeling** blijken milieu-organisaties en NGOs, in tegenstelling tot alle andere groepen, tegen hogere en verplichte doelstellingen rond hernieuwbare energie (p. 727). Op vraag 4.2 antwoordde 76% van deze groep “nee” op de vraag of het indicatieve doel van 1.3 procentpunten groei in hernieuwbare energie per jaar bindend zou moeten worden voor lidstaten (p. 793). 69% gaf aan dat deze doelstelling ook niet verhoogd diende te worden (p. 794). Dezelfde vaststelling werd gemaakt bij de analyse van de drie NGOs voor deze thesis. Trinomics veronderstelt op basis van feedback op andere vragen dat deze groep vreest dat een hoger en bindend streefdoel het gebruik van biomassa en synthetische brandstoffen verder zou stimuleren (p. 727 & 793). Waar men wel “relatief unaniem” mee akkoord gaat (87% van de *environmental organisations & NGOs*), is het voorstel om de optielijst voor lidstaten om hernieuwbare energie te integreren in de verwarmings- en koelingssector uit te diepen en uit te breiden (p. 797).

Ook in de **transportsector** willen milieu-organisaties en NGOs geen verhoogde doelstellingen, om een gelijkaardige reden: het zou de vraag naar biobrandstof verhogen (p. 728). Gebruik van bio-energie zou gereduceerd moeten worden tot “lokaal beschikbaar afval en overschot”, met een maximum aan totaal verbruikte biomassa in de sectoren elektriciteit en verwarming (p. 729).

Hetzelfde percentage (76%) EOs en NGOs stemde “nee” op de vraag of de indicatieve 1 procentpunt groei hernieuwbare energie in de sector **district heating and cooling** afdwingbaar gemaakt zou moeten worden (Q5.2, p. 804) als op diezelfde vraag in de sector verwarming en

koeling (Q4.2). 94% van die environmental organisations en NGOs zijn dan wel enthousiast om de toegang voor derde partijen op hernieuwbare warmtenetwerken te versterken (Q5.4, p. 809). Hieruit kan geconcludeerd worden dat aanpassingen aldus *environmental organisations & NGOs*, waaronder ook Bellona Europa, CAN Europe & ECOS vallen, eerder specifiek en op de praktijk gericht zouden moeten zijn om kwaliteitsvolle uitkomsten te verzekeren, dan op algemene en abstracte doelstellingen.

83% blijkt voorstander van het opleggen van een minimumpercentage hernieuwbare energie door de lidstaten wanneer nieuwe **infrastructuur** gebouwd wordt of grondig wordt gerenoveerd (Q6.1, p. 812). Dat minimumpercentage zou volgens de meesten van hen niet opgelegd moeten worden volgens een *one size fits all*-principe, maar bepaald worden afhankelijk van (de staat van) het gebouw (p. 815). Hier opnieuw roepen NGOs en *environmental organisations* op het gebruik van bio-energie in gebouwen niet aan te moedigen (p. 815).

In de **industriesector** verder, blijkt 80% van hen te vinden te zijn voor een algemene minimumvereiste aan hernieuwbare energie (Q7.1, p. 820).

Op vraag 2.4 antwoordt 76% van de *environmental organisations & NGOs* dat *low carbon fuels* zoals niet-hernieuwbare waterstof en synthetische brandstoffen niet gepromoot zouden moeten worden (p. 769). 86% antwoordt “nee” op vraag 8.2 of lidstaten lage koolstofbrandstoffen, die minder uitstoot produceren dan fossiele brandstoffen, mogen meerekenen in de 14% hernieuwbare energie die te behalen valt in de transportsector tegen 2030 (p. 828).

5.1.3.3. Bio-energie

Volgens de cijfers van Trinomics wil 99% van alle deelnemers aan de publieke consultatie dat **biomassa** wordt geschrapt uit de lijst hernieuwbare bronnen (p. 729). Meer zelfs; 98% van de 39.049 respondenten had enkel vraag 9.3 “*Do you think there should be limits on the type of feedstock to be used for bioenergy production under RED II?*” en de daaraan gekoppelde vraag 9.3.1 ingevuld (p. 724). Hierbij gaat het om identieke antwoorden en zo aldus Trinomics om een

“gecoördineerde campagne”, hoogstwaarschijnlijk aangestuurd door NGOs. Hier wordt gepleit voor een andere optie dan wordt voorgesteld door de Commissie in de survey; biomassa zou uit de lijst hernieuwbare energiebronnen gehaald moeten worden in de nieuwste versie van de *Renewable Energy Directive* (p. 729). Het gebruik zou ook een “plafond” moeten kennen en gelimiteerd moeten worden tot wat lokaal beschikbaar is aan afval en overschot (p. 847).

Zoals al werd aangehaald bij het bespreken van de sectoren specifiek, zijn *environmental organisations & NGOs* vaak tegen het verhogen en afdwingbaar maken van doelstellingen, uit vrees voor een hogere vraag naar biomassa als brandstof (p. 727). Over strengere criteria rond het gebruik van bio-energie zien we hen dan ook de omgekeerde beweging maken en de ambitieuze voorstellen heel hard steunen (p. 729). **Duurzame ontwikkeling** en **milieubescherming** zijn uit het rapport de voornaamste vertrekpunten gebleken voor environmental organisations en NGOs (p. 743). Dit is opnieuw een observatie die overeenkomt met de verwachte empirische manifestatie dat ecologisch gezinde NGOs ecologische belangen behartigen. Uit zowel de Roadmap, antwoorden op de survey als het rapport van Trinomics, kan geconcludeerd worden dat de theoretische zekerheid voor deel 1 van het causaal mechanisme alvast best groot is.

5.2. De output van de Europese Commissie

5.2.1. Stakeholders meetings

In het participatieproces werden ten slotte ook twee *stakeholders meetings* gehouden; één workshop vond plaats op 11 december 2020 en trok bijna 400 deelnemers, de andere werd gehouden op 22 maart 2021 en kon rekenen op bijna 1000 participerende belanghebbenden (Europese Commissie, 2021, 14 juli, p. 3). Die laatste workshop ging online door en werd georganiseerd door Trinomics, in associatie met dezelfde organisaties als bij het de ondersteunende studie rond de antwoorden op de survey. De powerpointpresentatie, die bij deze online meeting gebruikt werd, is online beschikbaar voor iedereen. Alhoewel de ecologisch gezinde NGOs hier niet heel expliciet aan bod komen, is het toch relevant om deze presentatie in het kader van dit onderzoek te analyseren. Ten eerste omdat deze powerpoint de enige beschikbare data lijkt te zijn voor de derde en laatste stap van het participatieproces, waar de in

deze thesis onderzochte NGOs ook aan deelnamen. Ten tweede is het relevant om de context waarin de Commissie haar voorstel tot wijzigingsrichtlijn gevormd heeft van naderbij te bekijken. Hoeveel ruimte er was voor debat en input van andere deelnemende belangengroepen, en welke dat dan precies zijn, valt niet uit de presentatieslides af te leiden. Alhoewel de actoren die hier kort besproken zullen worden niet binnen de scope van dit onderzoek liggen, is het toch interessant even stil te staan bij de vraag welke actoren platform krijgen op één van de twee stakeholder meetings rond de herziening van de richtlijn. Dit kan een indicatie zijn voor de actoren en adviezen waar de Europese Commissie of Trinomics meer belang hechten; welke actoren en uitgangspunten gehoor krijgen. Een analyse van de presentatie geeft *tout court* een idee van hoe zo'n bijeenkomst van belangengroepen eraan toegaat, wat ons meer inzicht geeft over de context waarin niet-staatelijke actoren de Richtlijn Hernieuwbare Energie proberen te beïnvloeden.

Kadri Simson, Eurocommissaris voor energie, opende het evenement. Vervolgens werden de resultaten uit het rapport van Trinomics en geassocieerden rond de publieke consultatie besproken door Paula Pinho, hoofd van het Directoraat-Generaal Energie. Daarna vonden drie panelgesprekken plaats, telkens met twee of drie panelleden. Uit de powerpointpresentatie valt af te leiden dat elk panellid van elke sessie een presentatie heeft voorbereid en die in de online meeting brengt.

De panelleden van de eerste sessie over hernieuwbare energie in de transportsector, zijn de voorzitter van technologiebedrijf *The Mobility House*; Dr. Alexander Landia en een academicus aan de technische universiteit van Turijn; professor David Chiamonti. Dit panel lijkt hernieuwbare energie in de transportsector voornamelijk vanuit een technologische en economische invalshoek te benaderen. Dat valt op te maken uit één van de uitspraken van Dr. Alexander Landia op slide 20 van de presentatie; *“market-based smart regulation will enable higher share of renewables in energy and transport”*. Ook de professor uit Turijn besluit zijn betoog op slide 36 met het voorstel aan de Commissie om nauwer met technologische innovators samen te werken bij het vormgeven van beleid, aangezien de commerciële opschaling van innovatieve technologie volgens hem de

oplossing zal bieden van het huidig tekort aan hernieuwbare energiebronnen in de Europese transportsector (in Trinomics et al., 2021, 22 maart).

De tweede sessie behandelt hernieuwbare energie in de verwarmings- en koelingssector, gebouwen en *district heating*. De panelleden zijn een Deense academicus die tevens coördinator is van *Heat Roadmap Europe*; Dr. Brian Van Mathiesen en Oliver Rapf, *Executive Director* van *Buildings Performance Institute Europe* (slide 39). Als uitdagingen voor het energiesysteem benoemt Dr. Van Mathiesen dat de vraag naar elektriciteit het kleinst is van alle energievraag en dat elektriciteitsnetwerken kostelijker zijn dan “*thermal*” en “*gas grids*”. Opnieuw blijkt de marktwerking bij één van de uitgenodigde *stakeholders* een onaantastbaar gegeven waaraan andere beleidsuitdagingen ondergeschikt zijn.

In de laatste sessie wordt de duurzaamheid van biomassa uit bos besproken, door Sarah Mubareka van het *Joint Research Centre*, de Belgische klimaatwetenschapper en voormalig vice-voorzitter van het *IPCC* Jean-Pascal Van Ypersele en ten derde Karoliina Niemi, directeur voor bos in de *Finnish Forest Industries Federation*.

Op slide 82 stelt mevrouw Mubareka zelf dat haar focus op het milieu-aspect ligt, nog specifiek de toestand van het ecosysteem en broeikasgasemissies. Het implementeren van duidelijke duurzaamheidscriteria in de Richtlijn Hernieuwbare Energie is volgens haar noodzakelijk om risico's voor de biodiversiteit te vermijden of verkleinen (slide 86). Ook Van Ypersele is duidelijk in zijn standpunt: “*Trees are worth much more to humanity (and Europe) alive than dead – and the climate system agrees*” (slide 88). De huidige richtlijn rond hernieuwbare energie beschouwt het verbranden van hout als “klimaatneutraal”, en dat vindt de professor verkeerd (slide 106).

De belanghebbers die spreektijd krijgen, zijn voornamelijk academici en mensen die een business-organisatie representeren. Uit het interview, dat later ook besproken wordt, met Bellona Europa bleek dat de NGO toch het gevoel had dat de visie van NGOs die uit de openbare raadplegingen bleken over het algemeen wel besproken worden op de stakeholder events. CAN Europe begrijpt dat, in een online vergadering met honderden deelnemers, niet iedereen hun zeg kan doen en

gehoord kan worden. Twee van de drie vragen die de NGO op voorhand doorgestuurd had, werden echter in de *meeting* wel aangehaald (bijlage CAN Europe, p. 3). ECOS ten slotte stelde dat je als NGO zelf vooral initiatief moet nemen in die zin dat men als NGO niet altijd weet heeft van stakeholder meetings, en dat je zelf met de juiste personen in contact moet zien te komen om ook deel te kunnen nemen (bijlag ECOS, p. 4). Een pro-actieve houding lijkt voor een NGO toch van cruciaal belang wil men het debat mee gaan bepalen. Het is dan ook de vraag of de actoren die platform krijgen om te spreken op dit soort bijeenkomsten in diezelfde mate pro-actief moeten optreden om als spreker op de stakeholder meeting uitgenodigd te worden door de Europese Commissie. Alhoewel het voorbarig kan zijn conclusies te trekken op basis van één powerpointpresentatie, lijkt de Europese Commissie bij workshops met belangengroepen meer oor te hebben voor andere niet-statelijke actoren dan voor ecologisch gezinde NGOs. Alvorens conclusies te trekken over de theoretische zekerheid van deze observatie, wordt de output van het participatieproces, het voorstel tot wijzigingsrichtlijn van de Europese Commissie, op input van de drie ecologisch gezinde NGOs geanalyseerd.

5.2.2. Voorstel voor een Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad

5.2.2.1. Algemene doelstellingen

De doelstellingen die bereikt willen worden door de richtlijn hernieuwbare energie te herzien, zijn drievoudig (Europese Commissie, 2021, 14 juli, p. 1). Ten eerste zou in 2030 een groter aandeel van de in Europa verbruikte energie uit hernieuwbare bronnen moeten komen. De vernieuwde richtlijn zou verder meer oog moeten hebben voor beter geïntegreerde energiesystemen en tot slot betere coördinatie met andere klimaat- en milieudoelstellingen (Europese Commissie, 2021, 14 juli, p. 1). Het behalen van deze doelstellingen zou vervolgens moeten bijdragen aan de energiezekerheid, economie en volksgezondheid van de EU, maar ook aan een opgekrikt imago van de EU als leider op vlak van technologie en industrie.

Europese energie tegen 2030 voor minstens 40% uit hernieuwbare bronnen halen, zou de verhoogde emissiedoelstelling van 55% broeikasgasreductie tegen dat jaar overtreffen. In dat scenario vreest de Europese Commissie voor de coherentie met andere Europese

wetgevingsinstrumenten (p. 5). Een minimumstreefcijfer tussen de 38% en 40% blijkt realistischer, en in deze ook de meest passende optie, aldus de Commissie. Toch wijzigt de Commissie in het voorstel lid 1 van artikel 3 van de richtlijn naar *“de lidstaten zorgen er samen voor dat het aandeel energie uit hernieuwbare bronnen in het bruto-eindverbruik van energie in de Unie in 2030 minstens 40% bedraagt”* (p. 34).

61% van de participanten van de publieke consultatie zou voorstander geweest zijn van een bindend algemeen streefcijfer, naast Europees ook op nationaal niveau (p. 3). Alhoewel de Europese Commissie ook toegeeft dat nationaal bindende streefcijfers de meest doeltreffende strategie zou zijn om het aantal hernieuwbare energiebronnen in Europa op te krikken, is dat niet de keuze die gemaakt wordt. Ten eerste wordt het principe van subsidiariteit aangehaald als tegenargument, ten tweede zou het huidig systeem van Europees bindende doelstellingen aangevuld door nationale bijdragen volgens de Europese Commissie moeten volstaan om het nieuw streefcijfer aan hernieuwbare energie tegen 2030 te halen (Europese Commissie, p. 5).

5.2.2.2. Sectoren

Bij de invulling van de verhoogde ambitie op het beleidsterrein, vermeldt de Commissie specifiek dat rekening werd gehouden met de standpunten die uit de publieke consultatie en de workshops naar voren kwamen (p. 4).

Voor de sector **verwarming & koeling** wordt wel een nationaal bindende doelstelling vastgelegd van 1.1 procentpunten groei in hernieuwbare energiebronnen per jaar (p. 26). Op basis van het BBP en kosten van extra inspanningen wordt daar bovenop per lidstaat een “opslag” bepaald (p. 26). Deze aanvulling kan een buffer zijn voor andere sectoren die het doel van 38-40% hernieuwbare energie tegen 2030 eventueel niet zouden halen. Door lidstaatspecifiek te werken en het nationaal niveau heel wat opties en flexibiliteit te bieden in het verwezenlijken van hun opgelegde doelstellingen, zou het principe van evenredigheid gewaarborgd worden (p. 6).

Ook in **stadsverwarming en –koeling** wordt de doelstelling verhoogd; hier van 1 procentpunt naar 2.1 procentpunten (p. 14). Nog een wijziging voor deze sector, is de uitbreiding van de toegang

van derden tot deze systemen, waar ze zinvol zijn (p. 14). Om de lidstaten voldoende ruimte te bieden is de doelstellingen niet bindend.

In de **industrie** wordt dezelfde doelstelling groei in hernieuwbare energiebronnen vastgelegd als die van verwarmings- en koelingssector; 1.1 procentpunten. Alhoewel ditzelfde doel in de laatstgenoemde sector bindend was, is dat bij de industrie niet het geval (p. 14). Wat wel bindend is, is de doelstelling om tegen 2030 voor de helft van het energiegebruik op hernieuwbare brandstoffen van niet-biologische oorsprong terug te vallen, zoals hernieuwbare waterstof (p. 14). De Richtlijn Energie-efficiëntie zou de industrie al voldoende verplichtingen opleggen inzake hernieuwbaar energiegebruik, waardoor de Europese Commissie van mening is dat deze richtlijn voor de industrie niet te streng hoeft te zijn.

Om hernieuwbare energie in de **transportsector** te integreren, maakt de Europese Commissie de balans op tussen enerzijds energiegerelateerde en anderzijds op broeikasgasintensiteit gebaseerde opties (p. 7). De eerstgenoemde categorie heeft het voordeel innovatie en investering te stimuleren als gevolg van een duidelijk en voorspelbaar beleidskader (p. 7). Productiekosten van koolstofarme brandstoffen liggen momenteel hoger dan van fossiele brandstoffen, maar dat kan veranderen als er ingezet wordt op de tweede categorie. Aangezien die laatste, op broeikasgasintensiteit gebaseerde optie, aansluit bij de richtlijn voor brandstofkwaliteit, wordt deze door de Commissie toch geprefereerd (p. 7). De nieuwe broeikasgasintensiteit in transport zou met 1% moeten zakken en in 2030 dus nog slechts 13% mogen bedragen (p. 15). Het aandeel hernieuwbare brandstoffen van niet-biologische oorsprong, zoals hernieuwbare waterstof, moet tegen datzelfde jaar in deze sector minstens 2,6% bedragen (p. 48).

Inzetten op hernieuwbare brandstoffen van niet-biologische oorsprong is vooral van belang voor de toekomst van de transportsector en de industrie. Realistische deelstreefcijfers tegen 2030 zijn van belang, om na dat jaar volop op grotere schaal in te zetten op de ontwikkeling van deze brandstoffen (p. 8). In het voorstel van de Commissie wordt de definitie van “hernieuwbare brandstoffen van niet-biologische oorsprong” in artikel 2 dan ook aangepast naar “*vloeibare en*

gasvormige brandstoffen waarvan de energie-inhoud afkomstig is van andere hernieuwbare bronnen dan biomassa” (Europese Commissie, 2021, 14 juli, p. 32). Die brandstoffen maken echter nog steeds deel uit van de “Hernieuwbare brandstoffen”, in het voorstel tot wijzigingsrichtlijn gedefinieerd als *“biobrandstoffen, vloeibare biomassa, biomassa-brandstoffen en hernieuwbare brandstoffen van niet-biologische oorsprong”* (p. 34). Ook de manier waarop hernieuwbare brandstoffen van niet-biologische oorsprong”, zoals vooral hernieuwbare waterstof, in rekening gebracht moeten worden, wordt in artikel 1 vastgelegd. De hieruit opgewekte energie valt binnen de sector van verbruik, de hernieuwbare energie die nodig was voor de productie van die energie moet bij *“het bruto-eindverbruik van elektriciteit uit hernieuwbare bronnen in de lidstaat”* gerekend worden (p. 12).

5.2.2.3. Bio-energie

Uit het onderzoek van Trinomics is de kwestie “biomassa” belangrijk gebleken voor organisaties en NGOs die de ecologische belangen behartigen. De Europese Commissie geeft toe dat het respecteren van het cascaderingsbeginsel bij gebruik van biomassa van belang is (Europese Commissie, 2021, 14 juli, p. 19). *“De striktere duurzaamheidscriteria voor bio-energie zullen een positieve uitwerking hebben op de biodiversiteit”* (p. 10). De Commissie benoemt verder ook nog het voordeel van minder broeikasgassen en luchtvervuiling bij een uitfasering van fossiele brandstoffen (p. 10). In deze visie van de Europese Commissie zijn de ecologische belangen van de NGOs terug te vinden. Dit is een indicatie dat de input van de ecologisch gezinde NGOs opgepikt wordt, wat de theoretische zekerheid over deel 2 van het getheoretiseerd causaal mechanisme versterkt.

Toch moet alles in context en perspectief gezet worden. Er zijn in het voorstel tot wijzigingsrichtlijn namelijk meer uitspraken gedaan dan deze alleen. De Commissie noemt de herziening van de *Renewable Energy Directive “gunstig voor economische groei en investeringen omdat er hoogwaardige banen worden gecreëerd”* (p. 9). Om hernieuwbare energie te implementeren in de verwarmings- en koelingssector, zijn werken aan gebouwen nodig. Ook die leveren jobs op in bouwwerkzaamheden en renovaties (p. 10). *“Een aan hernieuwbare energie bestede euro levert*

bijna 70% meer banen op dan een aan fossiele energie bestede euro en zonne-energie creëert, in vergelijking met kolen of aardgas, ruim tweemaal zoveel banen". Uit deze zinnen die in het voorstel tot wijzigingsrichtlijn zijn opgenomen, schemert de economische kijk van de Europese Commissie op dit beleid door. De economische belangen lijken zo de ecologische te overstijgen. Deze conclusie is echter pure interpretatie, aangezien dit onderzoek zich niet toespitst op de vergelijking tussen ecologische en economische belangen.

"Er zijn geen wijzigingen gepland aangaande de regels voor het toezicht op de naleving" (p. 10). Alhoewel er bij het vormen van het voorstel voor de herziening van de Richtlijn Hernieuwbare Energie sprake was van participatie en ambitie, dreigt naleving op deze manier achter te blijven en het *effectiveness trilemma* van Tørstad (2020) ook bij de herziening van de Richtlijn Hernieuwbare Energie bevestigd te worden.

5.3. Semi-gestructureerde diepte- interviews

In dit laatste onderdeel van het onderzoek, wordt aan de hand van semigestructureerde diepte-interviews uitgezocht hoe de drie bestudeerde NGOs zelf terugkijken op de invloed die ze op de herziening hebben gehad. Dit biedt zowel interessante inhoudelijke inzichten op de case-study, alsook mogelijke verklaringen over de werking van het getheoretiseerd causaal mechanisme.

5.3.1. Vermeende invloed

Ook uit het interview met CAN Europe is gebleken dat de NGO ecologische belangen bij de Europese Commissie behartigt. Zo was er de vraag om de certificering van *low carbon fuels* niet op te nemen in de hernieuwbare energierichtlijn, aangezien die richtlijn niets anders dan hernieuwbare energiebronnen zou moeten stimuleren, aldus de NGO. Los van het geïnstitutionaliseerd participatieproces, had CAN Europe in maart 2021 ook een brief geschreven hieromtrent aan het adres van de Europese Commissie, vergezeld van handtekeningen uit onder andere de hernieuwbare energie-industrie, maar ook *"een hele boel europarlementairen"* (CAN Europe, 2021, 7 december, p. 2). Ook interpersoonlijk werd het standpunt tegen het opnemen van brandstoffen met een lage koolstofuitstoot in de richtlijn al besproken met de Europese

Commissie. De Commissie heeft de certificering van low carbon fuels dan ook uiteindelijk niet opgenomen in de herziene richtlijn, wat CAN Europe als een belangrijke stap ziet waar de NGO zelf zeker ook aan zou hebben bijgedragen. Uit het interview met CAN Europe blijkt dat vooral Bellona Europa heel gespecialiseerd is in *low carbon fuels*, en dat deze NGO met haar kennis en expertise zeker ook een belangrijke rol heeft gespeeld om dit te verwezenlijken. Er wordt verder ook genuanceerd dat, alhoewel wat wel en niet in de herzieningsrichtlijn is opgenomen van belang is, na dit stadium nog steeds gelobbyd wordt door andere actoren om bepaalde beslissingen terug te draaien. CAN Europe ziet dit nu gebeuren rond dit thema door bepaalde lidstaten en europarlementsleden die willen dat *low carbon fuels* uiteindelijk wel een plek krijgt in de Richtlijn Hernieuwbare Energie.

ECOS (2021, 22 november) beschrijft zichzelf als een organisatie die vooral in technische beleidsthema's de ecologische belangen beschermt. Een thema waar ECOS in de herziening van de Renewable Energy Directive voor beschermd heeft, is het weglaten van *low carbon hydrogen* of waterstof dat werd geproduceerd met weinig vervuilende, maar nog steeds niet-hernieuwbare energiebronnen (p. 7). Ook deze energiebron werd geschrapt uit het nieuwe voorstel tot wijzigingsrichtlijn. ECOS spreekt over een gelekte versie van het voorstel tot wijzigingsrichtlijn waarin deze niet-hernieuwbare energiebron wel nog opgenomen stond. In het definitieve voorstel dat in juli 2021 gepubliceerd was, was deze niet-hernieuwbare vorm van waterstof weggelaten. ECOS gelooft dat hun gesprek met de Commissie waarin ze hun visie hiertegen duidelijk hadden uitgelegd, een maand voor de publicatie van het definitieve voorstel, daar iets mee te maken heeft. Bellona Europa ziet de publieke consultaties ten slotte "*quite well reflected in the policies*", en meent dat de Commissie ook oprecht probeert om alle input via deze weg te overwegen (p. 3). Ook bij het bespreken van de publieke consultatie in de stakeholder meetings wordt aldus Bellona Europa altijd aandacht besteed aan de input van NGOs (p. 4). Waar NGOs vooral hun stempel gedrukt hebben, is volgens Bellona Europa bij de duurzaamheidscriteria rond biomassa.

5.3.2. Minder invloed

Waar ze zich rond de *low carbon fuels* aangeeft de wijzigingsrichtlijn effectief te hebben beïnvloed, is dit CAN Europe rond de issue van bindende nationale doelstellingen niet gelukt. Alhoewel de

vraag om de nationale doelstellingen afdwingbaar te maken gesteund werd door heel wat ecologisch gezinde NGOs en dit op het kabinet van Frans Timmermans¹¹ besproken zou zijn geweest, werd het toch niet opgenomen in het nieuwe voorstel. De Europese Commissie zou hierbij aldus CAN Europe geanticipeerd hebben op bepaalde lidstaten die dit nooit zouden goedkeuren.

Bellona Europa haalt wel aan dat het eenvoudiger is om rekening te houden met een gericht gesprek over een specifiek twistpunt dan om rekening te houden met een waaier aan suggesties uit alle hoeken. Ook binnen dit scala aan input vergaard via onder andere publieke consultaties meent Bellona Europa dat de Commissie selectief is en meer aandacht hecht aan feedback van NGOs dan van individuele burgers.

“Stapsgewijze merken wij wel dat je op bepaalde vlakken stappen worden ondernomen. Maar wat er nu op tafel ligt, ja voor ons is zeker niet verre genoeg gaand” (CAN Europe, p. 8). *“Er zijn veel te veel loopholes”*, besluit de vertegenwoordiger van CAN Europe het interview, *“dus ons standpunt is: het moet verder versterkt worden”* (p. 11). Ook ECOS waarschuwt dat regelgeving er op papier hoopvol kan uitzien, maar dat details op dat moment nog niet ingevuld zijn en die nog heel wat kunnen veranderen aan de slagkracht van het voorstel. ECOS klinkt over het algemeen wat sceptischer, vergeleken met CAN Europe. Over de stakeholder meeting wordt gezegd dat het *“not always systematically transparent and not systematically inclusive”* is (p. 4). Verder wordt betwijfeld of de Europese Commissie wel alle input die via het participatieproces geleverd wordt, leest. Dit kan aldus ECOS ook van de *consultant* als persoon afhangen (p. 5). Aangezien het in regelgeving is vastgelegd dat de Europese Commissie belanghebbers moet raadplegen, wordt het volgens ECOS soms als een af te vinken symbolische formaliteit gezien. Anderzijds wordt soms ook gericht input en expertise gevraagd over een specifiek heet hangijzer. *Environmental NGOs* worden dus voor een stuk wel gehoord volgens ECOS, maar *“there is always room for improvement”* (p. 10). CAN Europe lijkt de Europese Commissie te vertrouwen oprecht rekening te proberen houden met de standpunten en kennis die hen worden aangereikt door de belanghebbers in het

¹¹ Vice-president van de Europese Commissie bevoegd voor de *European Green Deal*

participatieproces. Ondanks de reputatie van Brussel om een weinig transparante lobby-bubbel te zijn, meent Bellona Europa wel dat de Commissie oprecht moeite doet om transparant te zijn rond de herziening (p. 5).

5.3.3. Expertise & verantwoordelijkheidsgevoel NGOs

Bellona Europa (2021, 6 december, p. 2) ziet het als haar hoofdtaak altijd uit wetenschappelijk onderzoek te vertrekken en die kennis zo helder mogelijk over te brengen aan beleidsmakers. Deze communicatie gebeurt op twee manieren; enerzijds het deelnemen aan publieke consultaties die opengesteld worden voor het brede publiek, anderzijds spreekt Bellona Europa ook over “*one to one engagement*” (p. 2). Die laatste manier van specifiek persoonlijk contact is in de ervaring van deze NGO “*more likely to influence the outcome than the public consultations*” (p. 3). Ook de brief van CAN Europe en hun persoonlijke gesprekken met de Commissie vallen onder deze meer directe vorm van communicatie en lobbying. ECOS liet vallen dat bepaalde NGOs, gespecialiseerd in een bepaald thema, soms gericht aangesproken worden en om raad gevraagd door de Europese Commissie rond dat bepaald thema wanneer dat op dat moment een heikel en complex agendapunt is.

Zowel binnen als buiten CAN Europe staat samenwerking rond beleidsbeïnvloeding centraal. Intern kunnen leden bij het vormgeven van een standpunt twee maal hun input geven, en ook te kennen geven of ze eventueel bezwaar hebben tegen het eindresultaat van het standpunt. CAN Europe heeft 179 leden, allemaal uitsluitend organisaties. Ook ECOS heeft uitsluitend organisaties als leden, en telt er zo’n 50-tal. ECOS geeft aan dat leden over het algemeen niet zo vaak feedback of kritiek geven op wat de NGO bij de Commissie indient. In het geval van deze richtlijn is het zelfs niet gebeurd (ECOS, 2021, 22 november, p. 8). Bellona Europa is dan weer geen organisatie met leden, maar met grote *fundeurs*, en is zo zowel gebonden aan officiële Europese fondsen als grote investeringsfondsen (p. 6).

Het feit dat zoveel zaken momenteel worden herzien en de materie gedetailleerd en technisch kan zijn, maakt het volgens CAN Europe moeilijker overal voldoende kwaliteitsvolle inspraak te kunnen

hebben. Voor sommige organisaties ontbreekt het hiervoor aan capaciteit. CAN Europe hamert dan ook op het belang samen te werken met verschillende NGOs; die elk hun focuspunten en expertise hebben. Ook NGOs onderling delen niet altijd dezelfde beleidsvisies, alhoewel het volgens CAN Europe dan eerder om “nuanceverschillen” gaat (p. 11). Bij het opstellen van de *low carbon fuels*-brief werd ook extern samengewerkt; ook actoren uit de hernieuwbare energie-industrie en het Europees Parlement ondertekenden de brief. Ook Bellona Europa gelooft dat de slagkracht groter is wanneer NGOs zich samen organiseren. Het creëren van een massa is een strategie die werkt om bij de Commissie gehoord te worden, aldus ECOS (p. 8).

5.3.4. Contextfactoren en alternatieve verklaringen

Om het wetgevingsproces zo vlot mogelijk te laten verlopen, moet de Europese Commissie een voorstel doen dat voor zoveel mogelijk actoren acceptabel is, en dus een gulden middenweg vinden in alle complexiteit aan belangen. Dat valt af te leiden uit het voorbeeld van de nationaal bindende doelstellingen en de vrees op het kabinet van Frans Timmermans dat er lidstaten zullen zijn die hier nooit mee akkoord zouden kunnen gaan. Wanneer verschillende actoren zich organiseren en achter hetzelfde standpunt gaan staan, zoals bij de brief tegen *low carbon fuels*, wordt de grootte van het draagvlak voor of tegen een bepaalde maatregel veel beter zichtbaar. Daardoor zal de Europese Commissie sneller geneigd zijn die bepaalde maatregel wel of net niet op te nemen in de herziene richtlijn. “De Europese Commissie”, merkt CAN Europe (p. 8) ten slotte ook op, is zelf ook geen eenduidig “log geheel” met éénzelfde rechtlijnige visie.

“The final product of a lobbying process is usually a bastard child of everyone involved”, aldus Bellona Europa (p. 7). Uit het interview met CAN Europe bleek nog maar eens hoeveel vormen “invloed” kan aannemen en hoe complex het verwoven is met andere factoren en actoren betrokken in het beleidsvormingsproces. De Green Deal, de 2030-doelstellingen en de klimaatwetgeving bijvoorbeeld, worden aangehaald als factoren die mee de invulling van de herziene richtlijn bepalen. Anderzijds hebben deze beleidsovereenkomsten zichzelf niet gevormd, en heeft dit ook vormgekregen door jarenlange invloed van NGOs als CAN Europe zelf (p. 8). ECOS ziet ook Commissie-Von der Leyen als drijfkracht achter de grotere ambities die uit het voorstel

rond de herziene richtlijn blijken. Anderzijds wordt de nood ook steeds hoger om ambitie en daadkracht te tonen rond milieu en klimaat. *“The push is unavoidable”* (ECOS, p. 9). Bellona Europa wijt de verhoogde ambitie in de doelstellingen aan de Europese en internationale druk om iets tegen de klimaatopwarming te doen, en de insteek van de Commissie als klimaatleider beschouwd te worden. Anderzijds is het misschien ook deels het product van jarenlange gesprekken en onderhandelingen over het thema. De NGOs zouden volgens Bellona Europa in het geval van deze herziene richtlijn dan ook niet zozeer een grote invloed gehad hebben op die doelstellingen zelf (p. 6).

Als we kunnen voortgaan op de inschatting die de NGOs zelf maken van hun invloed op beleid, kunnen we aan de hand van de diepte-interviews de theoretische uniciteit van het causaal mechanisme versterken. Alle drie de NGOs zijn ervan overtuigd de doeltreffendheid van het voorstel tot wijzigingsrichtlijn te hebben opgetrokken.

6. Conclusie

Uit de resultaten van dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat het getheoretiseerd causaal mechanisme in deze case-study lijkt te werken. De participatie van ecologisch gezinde NGOs lijkt de richtlijn in het kader van de verhoogde doelstellingen doeltreffender gemaakt te hebben op verschillende vlakken en op verschillende manieren. De theoretische zekerheid bleek groter voor deel 1 dan deel 2 van het mechanisme. Algemeen is het binnen deze case study moeilijker de theoretische uniciteit aan te tonen dan de theoretische zekerheid. Op zich is dat niet vreemd, gezien de complexe context waarin Europees beleid gevormd wordt. Beleidsvorming in de EU is een samenloop van heel wat factoren en actoren die elkaar op verschillende momenten doorkruisen. Bepaalde output uitsluitend toemeten aan één bepaald type actor is dan ook moeilijk. Toch kan besloten worden dat ecologisch gezinde NGOs minstens hebben bijgedragen aan de doeltreffendheid van de herziene Richtlijn Hernieuwbare Energie, en wel op de volgende vlakken en manieren.

De ecologische belangen waar ENGOS voor streven zijn gestoeld op wetenschappelijke kennis en het behartigen van deze belangen gaat gepaard met expertise rond het beleidsthema. Naast het geïnstitutionaliseerd participatieproces van Roadmap tot de laatste stakeholders meeting, gaven de NGOs ook op andere manieren te kennen welke ecologische belangen in de herziene richtlijn opgenomen zouden moeten worden. Vooral rond die specifieke onderwerpen waar een specifieke NGO veel weet van heeft, gaat de organisatie in gesprek met leden van de Europese Commissie of het Directoraat-Generaal voor Energie. Deze lobby-strategie is moeilijker te traceren omdat er niet transparant over bericht wordt. Toch is uit de diepte-interviews gebleken dat dit een veel voorkomende manier is om beleid te beïnvloeden. Ze is bovendien ook doeltreffend gebleken en gaat hand in hand met het deelnemen aan publieke consultaties en de bijeenkomsten voor stakeholders. Naast nauwe samenwerking met de Commissie, is ook samenwerking met andere actoren van belang gebleken. Met andere NGOs, bepaalde industrieën of Europarlementsleden; eender wie het standpunt met hen deelt. Ook dit had zijn effect, aangezien de Europese Commissie bij het (her)vormen van wetgeving zoveel mogelijk gemeenschappelijk grond probeert te vinden.

De ecologisch gezinde NGOs hebben het voorstel vooral doeltreffender gemaakt in het kader van de verhoogde 2030-doelstellingen, door de uitvoering van de richtlijn in de praktijk te vergemakkelijken. De richtlijn moest zo specifiek en duidelijk mogelijk worden, zodat er geen reden tot twijfel en misinterpretatie kon ontstaan, wat de naleving ervan vergemakkelijkt. Niet-hernieuwbare energiebronnen als *low carbon fuels* zijn inderdaad uit de richtlijn gehaald, striktere criteria rond biomassa werden opgenomen. Het streven naar een duidelijk *Guarantee of Origin System* en bindende nationale doelstellingen zijn daar ook voorbeelden van. Aan de hand van hun kennis en expertise hebben de NGOs geprobeerd zoveel mogelijk achterpoortjes aan te wijzen, in de hoop dat de Europese Commissie die zou sluiten.

Uit de interviews kwamen enkele alternatieve verklaringen al naar boven. Doeltreffender klimaatbeleid is een gevolg van een discussie die er al decennia lang rond gevoerd wordt; door NGOs, burgers maar ook politici en bedrijfsleiders. Wetenschappelijk bewijs rond de oorzaken en gevolgen van de klimaatcrisis werden doorheen de jaren ook steeds omvangrijker en sluitender.

Milieurapporten zijn zo beleid op verschillende plekken en beleidsniveaus gaan beïnvloeden. Bovendien wordt de Europese Unie de laatste jaren naast met wetenschappelijke waarschuwingen ook steeds meer geconfronteerd met de werkelijkheid van deze crisis, in de vorm van hittegolven, droogtes en overstromingen. Ook om veiligheids- en economische redenen komen zo uit sommige hoeken steeds meer argumenten naar boven voor een robuust klimaatbeleid. Een rijpende tijdsgeest en *sense of urgency*, maar ook een steeds sterker regelgevend kader om op verder te bouwen zouden redenen kunnen zijn die klimaatbeleid ambitieuzer en doeltreffender maken. Zo zijn er nog oneindig veel meer mogelijke alternatieve verklaringen voor de grotere doeltreffendheid en ambitie, die hier niet allemaal opgelijst kunnen worden.

Uit dit onderzoek is ook het belang van expertise gebleken; iets wat de professionele internationale NGOs met zich meebrengen naar de onderhandelingstafel. Die expertise valt te linken aan het criterium *competence*, nodig voor de outputlegitimiteit (Boedeltje & Cornips, 2004). Het valt ook te linken aan de *participatory paradox* die Parvin (2020) in de literatuurstudie bespreekt. Door de ongelijkheid als gevolg van liberalisering, verminderde de actieve participatie van de leden, waardoor dit soort organisaties zichzelf steeds meer genoodzaakt zagen als lobby-organisaties te gaan functioneren die expertise toevoegen aan het beleidsdebat om relevant te blijven en alsnog beleid te beïnvloeden (Parvin, 2020, p. 269).

Deze NGOs krijgen dan misschien wel gehoor bij de Europese Unie, burgers zouden daar aldus Parvin (2020) minder op kunnen rekenen. Het criterium *fairness* om inputlegitimiteit vast te stellen (Boedeltje & Cornips, 2004), lijkt in deze case-study dus van ondergeschikt belang.

In de literatuur maakte Marchetti (2014) het onderscheid tussen twee soorten organisaties: professionele internationale NGOs enerzijds, die reformatief van aard zijn en veranderingen willen doorvoeren binnen het bestaand systeem. De environmental NGOs die in dit onderzoek benaderd werden, vallen binnen deze categorie. Dat valt ook op te merken aan het vertrouwen dat de geïnterviewde NGOs stellen in de Europese Commissie. Ondanks de ruimte voor verbetering die ze zien, zou de Europese Commissie toch gezien de complexiteit van besluitvorming hun best doen rekening te houden met ecologische belangen. Daartegenover plaatst Marchetti (2014) de lokale burgerbewegingen, die eerder geneigd zijn het systeem waarbinnen ze opereren in vraag te

stellen. Uit dit onderzoek kunnen we ook concluderen dat beleidsvorming binnen het huidig geglobaliseerd en geliberaliseerd systeem sterk afhankelijk is en blijft van de marktwerking.

Alhoewel dit buiten de scope van dit onderzoek valt, is het interessante stof tot nadenken dat liberalisering en de dominantie van de marktwerking ook steeds vaker door activisten worden aangewezen als schuldigen voor de ecologische problematieken waar we mee geconfronteerd worden. Binnen het huidig maatschappelijk kader is het dus wel mogelijk het klimaat- en energiebeleid tot op zekere hoogte doeltreffender te maken. Gezien de ernst van de ecologische situatie en de mate waarin de Europese Unie deze problemen aanpakt, kan de vraag gesteld worden of het raadplegen van environmental NGOs die binnen de Europese bubbel actief zijn volstaat. Misschien kan het betrekken van lokale bewegingen wel perfect naast de participatie van professionele NGOs bestaan, zoals *electoral* en *counter democracy* naast elkaar bestaan en elkaar zelfs versterken, zoals in de literatuurstudie beschreven door Kalm et al. (2019).

In hoeverre de vermeende verdiensten van de geïnterviewde NGOs echt aan die actoren alleen toe te schrijven zijn, is moeilijk te zeggen. Zoals Dür (2008) al zei in de onderzoeksopzet, is het meten van invloed niet eenvoudig. Het beleidsvormingsproces is complex, omvat heel wat actoren en is niet altijd even transparant. De input van ecologisch gezinde NGOs is dan ook niet dé oorzaak van een meer doeltreffende Richtlijn Hernieuwbare Energie, eerder één van de elementen die mee aan de kar geduwd hebben.

7. Discussie

Zoals dat gaat in de sociale wetenschappen, maakt elke onderzoeker op een manier deel uit van datgene wat onderzocht wordt. Ook in deze thesis is dat het geval. Wetende dat de klimaatcrisis heel wat ingrijpende gevolgen heeft en nog zal hebben, maar dat beleid dat vandaag gevormd wordt zal bepalen hoe ingrijpend die gevolgen precies zullen zijn, ben ik persoonlijk van mening dat de strijd tegen klimaatopwarming voor elke beleidsmaker van primair belang zou moeten zijn. Aangezien dat niet altijd de realiteit is, sta ik niet neutraal maar eerder kritisch tegenover de vorming en vormgevers van klimaat- en energiebeleid. Dit zwaard snijdt langs twee kanten;

enerzijds worden de environmental NGOs en vooral de Europese Commissie hierdoor in dit onderzoek met een kritische blik geanalyseerd, anderzijds hoopte ik in de data ook hoopgevende gegevens te halen. Beide kanten balanceren elkaar naar mijn eigen idee uit, waardoor ik dit onderzoek wel objectief heb kunnen voeren, met de kritische blik die het een politieke wetenschapper betaamt.

Voor het onderzoek zelf geloof ik een geschikte methodologische keuze te hebben gemaakt, met een interessante case-selectie. Om nog omvattendere besluiten te kunnen trekken, hadden meer interviews met nog andere transnationale, in Brussel gevestigde algemene *environmental* NGOs optimaler geweest. Helaas was niet elke NGO voor een interview te vinden door tijdgebrek, andere prioriteiten of omdat de persoon die zich binnen de NGO met deze hervorming had beziggehouden daar inmiddels niet langer werkte. Ook een interview met het Directoraat-Generaal voor Energie had eventueel interessante inzichten kunnen toevoegen.

Beach (2016, p. 470) vergelijkt de methode van process-tracing met de werking van elektronenmicroscopie in die zin dat het maar iets kleins onder de loep neemt, maar van dat kleine onderzoeksonderwerp wel heel duidelijk de werking kan bekijken. Aangezien theory testing process-tracing inzichten biedt over één bepaalde case in diens specifieke context, zijn de conclusies die uit het onderzoek voortvloeien ook gebonden aan die case-study, en niet meteen generaliseerbaar voor het getheoretiseerd causaal mechanisme. Daarvoor kan het hoogstens een indicatie zijn (Beach, 2016). Om meer duidelijkheid te krijgen over de generaliseerbaarheid van de onderzochte mechanismes, stelt hij dan ook voor verschillende case-studies op te nemen in een comparatief onderzoek. Om te weten of environmental NGOs het Europees klimaat- en energiebeleid doeltreffender maken, kan dit onderzoek ook op andere herziene richtlijnen rond klimaat en energie worden uitgevoerd, en daarna met elkaar vergeleken. Indien men zich binnen deze case-study nog wil verdiepen, kan ook de invloed van andere soorten belangengroepen die deelnamen aan dit participatieproces onderworpen worden aan theory testing process-tracing. Zo kan uiteindelijk binnen de herziening van de Richtlijn Hernieuwbare Energie vergeleken worden welke belangengroep het beleid op welke manier beïnvloed heeft, waardoor weer nieuwe

conclusies kunnen getrokken worden over de rol van niet-statelijke actoren binnen het Europees energie- en klimaatbeleid.

8. Bibliografie

- Bäckstrand, K., Khan, J., Kronsell, A. & Lövbrand, E. (2010). The promise of new modes of environmental governance. In Bäckstrand, K., Khan, J., Kronsell, A. & Lövbrand, E. (Eds.), *Environmental Politics and Deliberative Democracy: Examining the Promise of New Modes of Governance* (pp. 3–12). Edward Elgar Publishing. https://books.google.be/books?hl=nl&lr=&id=LkleLcOCOKC&oi=fnd&pg=PA3&dq=annica+kronsell&ots=N-zcWtz-Z&sig=P_cVUovuzOIHkvdNjqqhK6plRms&redir_esc=y#v=onepage&q=annica%20kronsell&f=false
- Bächtiger, A., & Hangartner, D. (2010). When Deliberative Theory Meets Empirical Political Science: Theoretical and Methodological Challenges in Political Deliberation. *Political Studies*, 58(4), 609–629. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2010.00835.x>
- Beach, D. (2016). It's all about mechanisms – what process-tracing case studies should be tracing. *New Political Economy*, 21(5), 463–472. <https://doi.org/10.1080/13563467.2015.1134466>
- Beach, D. (2018). Process Tracing Methods. *Handbuch Methoden der Politikwissenschaft*, 1-21. https://doi.org/10.1007/978-3-658-16937-4_43-1
- Beger, N. (2004). Participatory Democracy: Organised Civil Society and the “New” Dialogue. *SSRN Electronic Journal*. Published. <https://doi.org/10.2139/ssrn.581442>
- Bellona Europa (F1670364) in *contributions-Review-of-Directive-2018_2001_EU-energy-form-renewables-sources* [Spreadsheet]. via https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12553-EU-regels-voor-hernieuwbare-energie-evaluatie/public-consultation_nl
- Bellona Europa (z.d.). *About Bellona* [Website]. Geraadpleegd op 5 november 2021 van <https://bellona.org/about-bellona>.
- Bellona Europa. (2020, 21 september). *Feedback van: Bellona Europa*. Europese Commissie. Geraadpleegd op 15 november 2021, van https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12553-EU-regels-voor-hernieuwbare-energie-evaluatie/F554085_nl
- Bellona Europa. (2021, 6 december). Transcriptie interview Bellona Europa [Interview]. Zie bijlage 1.

- Bherer, L., Dufour, P., & Montambeault, F. (2016). The participatory democracy turn: an introduction. *Journal of Civil Society*, 12(3), 225–230. <https://doi.org/10.1080/17448689.2016.1216383>
- CAN Europe (F1669362). In *contributions-Review-of-Directive-2018_2001_EU-energy-form-renewables-sources* [Spreadsheet]. via https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12553-EU-regels-voor-hernieuwbare-energie-evaluatie/public-consultation_nl
- CAN Europe (z.d.). *About us* [Website]. Geraadpleegd op 5 november 2021 van <https://caneurope.org/about-us/#learn-about-us>
- CAN Europe. (2020, 21 september). *Feedback van: CAN Europe*. Europese Commissie. Geraadpleegd op 15 november 2021, van https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12553-EU-regels-voor-hernieuwbare-energie-evaluatie/F554072_nl
- CAN Europe. (2021, 7 december). Transcriptie interview CAN Europe [Interview]. Zie bijlage 2.
- Delreux, T., & Ohler, F. (2019). Climate Policy in European Union Politics. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Published. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1097>
- Dinan, D. (2014). *Europe Recast* (2de editie). New York, Verenigde Staten: Macmillan Publishers.
- Dür, A. (2008). Measuring Interest Group Influence in the EU. *European Union Politics*, 9(4), 559–576. <https://doi.org/10.1177/1465116508095151>
- European Environmental Agency. (2013, 31 oktober). Geraadpleegd op 25 november 2021 van <https://www.eea.europa.eu/environmental-time-line>
- ECOS (F1668254) in *contributions-Review-of-Directive-2018_2001_EU-energy-form-renewables-sources* [Spreadsheet]. via https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12553-EU-regels-voor-hernieuwbare-energie-evaluatie/public-consultation_nl
- ECOS. (z.d.). *The Green Line to Standards* [Website]. Geraadpleegd op 5 november 2021, van <https://ecostandard.org/>
- ECOS. (2020, 21 september). *Feedback van: ECOS - Environmental Citizens' Organisation for Standardisation*. Europese Commissie. Geraadpleegd op 15 november 2021, van

https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12553-EU-regels-voor-hernieuwbare-energie-evaluatie/F553934_nl

ECOS. (2021, 22 november). Transcriptie interview ECOS [Interview]. Zie bijlage 3.

Europese Commissie. (z.d.-a). *Energy and the Green Deal*. Geraadpleegd op 12 november 2021, van https://ec.europa.eu/info/departments/joint-research-centre_en

Europese Commissie. (z.d.-b). *EU-regels voor hernieuwbare energie – evaluatie*. Geraadpleegd op 20 oktober 2021, van https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12553-EU-regels-voor-hernieuwbare-energie-evaluatie_nl

Europese Commissie. (2015, 19 mei). *Better Regulation Agenda: Enhancing transparency and scrutiny for better EU law-making* [Persbericht]. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_4988

Europese Commissie - Directoraat-Generaal Energie. (2021, 14 juli). *Voorstel voor een RICHTLIJN VAN HET EUROPEES PARLEMENT EN DE RAAD tot wijziging van Richtlijn (EU) 2018/2001 van het Europees Parlement en de Raad, Verordening (EU) 2018/1999 van het Europees Parlement en de Raad en Richtlijn 98/70/EG van het Europees Parlement en de Raad wat de bevordering van energie uit hernieuwbare bronnen betreft en tot intrekking van Richtlijn (EU) 2015/652 van de Raad*. EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52021PC0557>

Europese Commissie. (2021, 28 september). *Energy efficiency first*. Geraadpleegd op 12 december 2021, van https://ec.europa.eu/energy/topics/energy-efficiency/targets-directive-and-rules/energy-efficiency-first_en

Falkner, R. (2016). The Paris Agreement and the new logic of international climate politics. *International Affairs*, 92(5), 1107–1125. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12708>

Junk, W. M. (2016). Two logics of NGO advocacy: understanding inside and outside lobbying on EU environmental policies. *Journal of European Public Policy*, 23(2), 236–254. <https://doi.org/10.1080/13501763.2015.1041416>

Kalm, S., Strömbom, L., & Uhlin, A. (2019). Civil Society Democratising Global Governance? Potentials and Limitations of “Counter-Democracy”. *Global Society*, 33(4), 499–519. <https://doi.org/10.1080/13600826.2019.1640189>

- Kadirbeyoğlu, Z., Adaman, F., Özkaynak, B., & Paker, H. (2017). The Effectiveness of Environmental Civil Society Organizations: An Integrated Analysis of Organizational Characteristics and Contextual Factors. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 28(4), 1717–1741. <https://doi.org/10.1007/s11266-017-9848-y>
- Kohler-Koch, B. & Rittberger, B. (2006). The Governance Turn in EU Studies. *Journal of Common Market Studies*, 44(Annual Review), 27-49.
- Kohler-Koch, B. (2009). The three worlds of European civil society—What role for civil society for what kind of Europe? *Policy and Society*, 28(1), 47–57. <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2009.02.005>
- Kohler-Koch, B. (2013). Civil society participation: More democracy or pluralization of the European lobby? In Kohler-Koch, B. & Quittkat, C. (Eds.), *De-Mystification of Participatory Democracy: EUGovernance and Civil Society* (pp. 173–191). Oxford University Press, 2013. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199674596.001.0001>
- Marchetti, R. (2014). Civil Society, Global Governance, and the Quest for Legitimacy. In Telò, M. (Ed.), *Globalisation, multilateralism, Europe: Towards a Better Global Governance?* (pp. 301-315). Routledge, 2014. https://www.academia.edu/7743724/Civil_Society_Global_Governance_and_the_Quest_for_Legitimacy
- Murphy, C. N. (2013). The emergence of global governance. In Weiss, T.G. & Wilkinson, R. (Red.), *International organization and global governance* (2de editie, pp. 25–36). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315301914>
- Parvin, P. (2020). The Participatory Paradox: An Egalitarian Critique of Participatory Democracy. *Representation*, 57(2), 263–285. <https://doi.org/10.1080/00344893.2020.1823461>
- Pickering, J., Bäckstrand, K., & Schlosberg, D. (2020). Between environmental and ecological democracy: theory and practice at the democracy-environment nexus. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 22(1), 1–15. <https://doi.org/10.1080/1523908x.2020.1703276>
- Povitkina, M. (2018). The limits of democracy in tackling climate change. *Environmental Politics*, 27(3), 411–432. <https://doi.org/10.1080/09644016.2018.1444723>

- Proedrou, F. (2021). Exploring EU energy governance and policy under a democratic lens: citizen participation, output legitimacy and democratic interdependence. *European Politics and Society*, 1–16. <https://doi.org/10.1080/23745118.2021.1873043>
- Saurugger, S. (2010). The social construction of the participatory turn: The emergence of a norm in the European Union. *European Journal of Political Research*, 49(4), 471–495. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2009.01905.x>
- Simon, F. (2020, 11 december). EU clinches hard-fought deal on 2030 climate target. *Euractiv*. <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/eu-clinches-hard-fought-deal-on-2030-climate-target/>
- Sovacool, B. K., & Van de Graaf, T. (2020). *Global Energy Politics* (1ste editie). Polity Press.
- Szulecki, K. (2017). Conceptualizing energy democracy. *Environmental Politics*, 27(1), 21–41. <https://doi.org/10.1080/09644016.2017.1387294>
- Szulecki, K., & Claes, D. H. (2019). Towards Decarbonization: Understanding EU Energy Governance. *Politics and Governance*, 7(1), 1–5. <https://doi.org/10.17645/pag.v7i1.2029>
- Szulecki, K., Fischer, S., Gullberg, A. T., & Sartor, O. (2016). Shaping the ‘Energy Union’: between national positions and governance innovation in EU energy and climate policy. *Climate Policy*, 16(5), 548–567. <https://doi.org/10.1080/14693062.2015.1135100>
- Szulecki, K., & Overland, I. (2020). Energy democracy as a process, an outcome and a goal: A conceptual review. *Energy Research & Social Science*, 69, 1–14. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101768>
- Thompson, D. F. (2008). Deliberative Democratic Theory and Empirical Political Science. *Annual Review of Political Science*, 11(1), 497–520. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.11.081306.070555>
- Tørstad, V. H. (2020). Participation, ambition and compliance: can the Paris Agreement solve the effectiveness trilemma? *Environmental Politics*, 29(5), 761–780. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1710322>
- Tosun, J., & Mišić, M. (2020). Conferring authority in the European Union: citizens’ policy priorities for the European Energy Union. *Journal of European Integration*, 42(1), 19–38. <https://doi.org/10.1080/07036337.2019.1708338>

- Track My Electricity. (2021). *GUARANTEE OF ORIGIN SYSTEM (EUROPE)*. Geraadpleegd op 17 december 2021, van <http://www.trackmyelectricity.com/learn-more/certificate-system/>
- Trinomics (z.d.). Energy, Environment & Climate Change. Geraadpleegd op 11 november 2021, van <http://trinomics.eu/>
- Trinomics, Artelys, E3M, & Ludwig-Bölkow-Systemtechnik GmbH. (2021, 22 maart). *Revision of the Renewable Energy Directive - Second Stakeholders Event* [Presentatieslides]. Europese Commissie. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/energy_climate_change_environment/events/documents/red_workshop_22_march_2021.pdf
- Trinomics, Artelys, E3M, & Ludwig-Bölkow-Systemtechnik GmbH. (2021, 17 juni). Annex I - RED II Open Public Consultation. In *Technical support for RES policy development and implementation*. European Commission – DG Energy (pp. 723-857). <https://doi.org/10.2833/86135>
- Ulriksen, M. S., & Dadalauri, N. (2014). Single case studies and theory-testing: the knots and dots of the process-tracing method. *International Journal of Social Research Methodology*, 19(2), 223–239. <https://doi.org/10.1080/13645579.2014.979718>
- Van Dale. (2021). elektrificeren. In *Van Dale*. Van Dale Uitgevers. <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/elektrificeren#.YbywKn1Khp8>
- Vanhala, L. (2017). Process Tracing in the Study of Environmental Politics. *Global Environmental Politics*, 17(4), 88–105. https://doi.org/10.1162/glep_a_00434
- Wettestad, J. (2000). The complicated development of EU climate policy. *Climate Change and European*, 25–45. https://doi.org/10.1007/978-94-017-1049-7_3